

Framsyn Nr 2 2004

Nr 2 Vägen till försvarsbeslutet

Blågul lunk och högt EU-tempo

Förra numret av Framsyn, om Kalla kriget, är en bra förberedelse till detta nummer. Istället för ett oövat försvar som lagrades i lador ska Sverige nu ha en försvarsmakt som ska kunna användas med kort varsel. Ladorna må vara tömda, men det gamla försvarets tankar lever kvar.

Årets försvarsbeslut har utmålats som ett ödesbeslut. Närmast åsyftas då att försvaret ska bantas. En vanlig uppfattning är att försvaret måste banta därför att det är ont om pengar. Att försvaret ändras därför att Sovjetunionen fallit och Sverige är ett av 25 EU-länder verkar vara en bisak.

Försvarsplaneringen har sin lunk. Kalla krigets femårsperioder har ersatts av treåriga beslut som ska ge en bättre chans att möta dagens tempo. Som det nu visat sig är EU-tempot besvärande högre än den svenska lunken. I december förra året skissade Tyskland, Frankrike och Storbritannien på ett koncept med stridsgrupper. Under vintern har konturerna klarnat. Ska Sverige ha en hög ambition här duger inte kalla krigets regelverk, hävdar ÖB. Vi har inte ett försvar som kan ställa upp en färdig, välövad stridsgrupp med 1 500 man inom 15 dagar. För att nå dig måste synen på värnplikten i grunden förändras. De förslag som utreds är så nära en yrkesarmé man kan komma utan att nämna namnet. Vi har ju i praktiken en yrkesflotta och ett yrkesflygvapen. Frågan om en armé som inte består av amatörer är tydligen känsligare.

Alliansfrihet och värnplikt är tabun i den svenska försvarsdebatten, säger Jan Nygren. En gång nära att bli statsminister och nu omvärldsanalytiker i Saabs koncernledning. Först nu börjar man nog inse konsekvenserna av att kalla kriget är över säger han. Försvarsindustrin och försvaret har förstått att det inte blir som förr. Nu är det bara politikerna kvar.

Politikern Håkan Juholt, ordförande i försvarsberedningen, tycker att det är lättare att diskutera säkerhetspolitik med sina kompisar på travbanan än med dem som antas veta bäst. Gräsrotslogiken är underskattad, säger han. Förnuftet verkar tillta med stigande avstånd från försvarssektorn.

I försvaret talar om ogärna om revolution. Men att gå från en miljonarmé med en utpekad motståndare till en armé på ett par tusen soldater som ska stå till det internationella samfundets förfogande är i varje fall omskakande. Försvaret saknar en verksamhetsidé, säger Peter Nordlund på FOI. Har man inget mål blir det svårt att planera. Den svenska försvarsmakten är inte unik i sin vilshenhet. Nu är det dags att försvaret landar i verkligheten och kommer tillbaka till sina rötter, menar Katarina Engberg på försvarsdepartementet. Heder åt hantverket. Tillbaka till övningsfältet.

Olof Söderqvist vid FOI har arbetat med försvarsplanering sedan 1970-talet och tycker sig se hur försvaret offrar visionerna och framtiden för att räddas vad som räddas kan. Snart brister det här och där och vi får ett försvar utan sammanhang, varnar han. Det är dags att välja och välja bort. Vårt bidrag internationellt är inte materiel utan vår befolkning. Det är vår utbildning, våra värderingar och försvarets uppdragstaktik som är vår nisch i världen, inte vår försvarsindustri. Köp från utlandet och satsa pengarna på utbildning, säger Olof Söderqvist.

Den nya helikoptern är av naturliga skäl ett utländskt köp och visar hur det går till nu för tiden. De nordiska länderna slog sig samman och tillverkaren är ett internationellt konsortium. Nationsgränser är oväsentliga. Den nya helikoptern blir ett lika stort steg som att gå från Flygande tunnan till Jas. Hur man ska lära sig att utnyttja detta underverk på bästa sätt har utretts av FOI. Det handlar om simulatorer. Kruxet är att välja den som ger mest utbildning för pengarna.

I nästa nummer är det dags att gå tillbaka till rötterna. Den som inte kan sin militärhistoria har svårt att förstå den föränderliga nutiden, hävdas det.

Jan-Ivar Askelin är redaktör för Framsyn

Innehåll

Nr 2 Vägen till försvarsbeslutet.....	2
”Försvaret borde ha minskats tidigare”	4
Heder åt hantverket	6
Resultat nu är viktigare än visioner	9
”Försvaret saknar en verksamhetsidé”	11
Arbetet har börjat med försvarsbeslutet 2007	14
”För lite försvar för pengarna”.....	15
Från stugan till campen.....	17
Det blir inte som förr, men det kan bli bättre.....	17
Försvaret behöver bred forskning.....	20
Sveriges säkerhet: Mycket prat och lite verkstad	20
Två boktips: I krisen prövas ordningsmakten och Irakkriget - Perspektiv på politik och krigföring.....	23
Stort ansvar väntar liten superhelikopter	25
Skickligare pilot med simulator.....	27
Rätt övning för många färdigheter	29
Krutgubbar - ett utdöende släkte.....	29
Militären drar sig för att ha vapen i rymden.....	31

”Försvaret borde ha minskats tidigare”

Sveriges nya ÖB Håkan Syrén säger att det var lättare förr när hotbilden var tydligare och alla kände till den. Men han håller inte med om att försvaret saknar en verksamhetsidé.

Det nya försvarsbeslutet närmar sig. Nyttillträde överbefälhavaren Håkan Syrén vill skapa ett försvar som är i grunden annorlunda jämfört med tidigare. Inriktningen är internationell. Men för att komma vidare måste försvarets grundstenar, personal och materiel, göras om. Och för det krävs politiska beslut. Bantningen av försvaret är ofrånkomlig, menar Håkan Syrén och en del av denna borde ha gjorts tidigare.

Av Jan-Ivar Askelin

Lugnet i Högkvarterets direktionsvåning är bedrägligt den här dagen i slutet av mars. Konferensrummet görs i ordning för krismöte. Kosovostyrkan har hamnat i svårigheter. Konflikten mellan serber och albaner har kommit upp till ytan. Mellan de stridande står svenskar och andra Kfor-soldater. När det var tänkt att minska på den svenska styrkan behöver den snarast förstärkas. ÖB skickar på kvällen en hemställan till regeringen om att tillfälligt få förstärka den svenska styrkan.

- Soldaterna där nere är slutkörda, säger Håkan Syrén till Framsyn när vi kommer för att prata om hur det går med försvaret och försvarsbeslutet. Det som händer här och nu i korridorerna visar ju tydligt hur försvarets uppgift har förändrats.

Mer eller mindre dåligt

Annars präglas detta år av arbetet med försvarsbeslutet som ska tas i slutet av året. Försvarsmakten har svarat på vilka följder olika anslagsnivåer får för försvarets för-måga. I korthet är svaret att det blir mer eller mindre dåligt. Utan radikala ingrepp anser sig inte försvaret kunna gå vidare med den stora omställningen.

I en bilaga kallad ”Fortsatt reformering av Försvarsmakten” säger ÖB vad som krävs. Det handlar enkelt uttryckt om personal och materiel. Det vill säga de grundstenar som brukar anses utgöra en försvarsmakt. För att lösa knutarna krävs politiska beslut. Lagar, regler och avtal som reglerar hur försvarets försörjs med personal och materiel måste ändras. Görs inte detta krävs ytterligare ”strukturella förändringar”. Kort sagt: ytterligare nedläggningar av förband, förmågor och utvecklingsprojekt.

Huvudproblemen är att:

- Värnpliktssystemet inte kan försörja utlandsstyrkan.
- Enorma summor är för lång tid uppbundna i materielprojekt som startades när förutsättningarna var andra. Av drygt 200 beställda Jasplan har försvaret användning för 128.

Så det är knappast något dukat bord som Håkan Syrén har kommit till. Som före detta chef för underrättelseorganet Must borde han knappast vara överraskad. Men om han fick rensa bordet, börja om från början och fick 37 miljarder i en påse? Hur skulle försvaret då se ut?

Internationella insatser

- Det skulle som idag vara en inriktning på internationella insatser. För nu bygger vi i högre grad än tidigare vår fred och frihet på ett aktivt deltagande i det europeiska säkerhetssamarbetet. Och detta är helt styrt av den i grunden förändrade hotbilden och den ändras väldigt snabbt just nu. Det har sina rötter i EU- och Natoutvidgningarna och Rysslands nya ställning.

- Det är den här förändringen vi försöker göra i försvarsbeslutet. Det är en tyngdpunktsförändring. Det är något i grunden annorlunda. Att gå från ett förrädsställt invasionsförsvar till ett insatsförsvar ute i Europa.

Över 20 personer i styrkan dödas i sammanstötningarna i Kosovo under ett par marsdagar. Några i Kforstyrkan blir mördade på öppen gata. Svenskarna klarar sig undan med bletsyrer. Men det är ändå en påminnelse om att Sverige kan drabbas på samma sätt som Italien och Spanien gjorde i Irak. En bomb i en förläggning som dödar många människor. Finns den mentala beredskapen i Högkvarteret för att något sådant kan hända?

- Jag försöker att skapa denna beredskap, säger Håkan Syrén. Vi kan inte använda de gamla ramarna längre. När vi nu lever utan det gamla hotet lever vi ju i djupaste fred. Samtidigt har risken blivit större för en del av vår personal. Den gamla uppdelningen med att det antingen är krig eller fred gäller inte längre. De förändrade hoten och situationerna stämmer inte överens med kalla krigets juridik. Terroristhotet ställer en rad olika besvärliga juridiska frågor om vem som ska göra vad.

Försvara Sverige på nytt sätt

Försvaret saknar en verksamhetsidé hävdas det på annan plats i denna tidning. Har man ingen idé för vad man ska göra går det inte att planera och det är svårt att argumentera för anslag i en krympande offentlig ekonomi.

Håkan Syrén kan hålla med om att det var lättare förr när hotbilden var tydligare och alla kände till den. Men han håller inte med om att det saknas en verksamhetsidé.

- Vi ska försvara landet nu också. Den stora skillnaden är att vi gör det på ett annat sätt. Vår verksamhetsidé är att långsiktigt bidra till att bygga fred och säkerhet i en alltmer komplicerad värld där nationsgränser inte spelar samma roll som de gjorde förr. För att lyckas med det ska vi vara operabla, det vill säga vi ska kunna fungera i våra uppgifter. Vi ska vara ett säkerhetspolitiskt instrument och ge politikerna största möjliga handlingsfrihet för att Sverige ska vara med och göra en insats för att dämpa konflikter ute i Europa.

- Men vi får inte i allt detta glömma bort de nationella ansträngningarna. Det är vår skyldighet som oberoende stat att kunna försvara vår integritet. Om vi ser hur mycket som hänt på så kort tid så inser man hur oerhört svårt det är att kunna förutsäga något om vad som väntar. Därför måste vi ha en bred kompetens för att kunna möta förändring i vår omvärld. För även om de politiska intentionerna i vår omvärld kan tolkas som positiva så har vi ändå militära realiteter som vi inte kan bortse från.

Frågan om den oförutsägbara framtiden aktualiseras i det pågående arbetet med att försvaret ska nischas in sig vad gäller materiel. Därmed blir det också följer för forskning och utveckling. En närliggande fråga är givetvis om försvaret nu har samma behov av tekniska forskare och utvecklare som under invasionsförsvarets tid, när det mest handlade om att höja systemens prestanda?

- Vad gäller teknikdelen i forskningen så borde man kunna samarbeta mer internationellt. Det är ju åt det hållet som mate-rielskaffningen är på väg. Vi kommer inte att köpa och utveckla svenskt på samma sätt som vi gjorde förr, utan delta i internationella materielprojekt. I dessa projekt kommer den försvarsindustri som finns i Sverige att ingå. Ett problem är att om försvaret inte kan lägga tillräckligt med uppdrag på industrin i Sverige så har den svårt att få en plats i de internationella sammanhangen.

Forskning en strategisk fråga

- Visst är det ett skifte över åt analytikerna. Och det är faktiskt så vi gör. Om vi tar underrättelsetjänsten, som jag som före detta chef råkar känna till, så är den grunden helt oinriktad bara på ett par år. Nu har vi experter på religion, etnicitet, språk och så vidare. Förr satt man mest och räknade flygplan och båtar.

- När det gäller den så kallade nischningen så är det en balansgång. Vi måste mycket tydligare peka ut på vilka områden vi långsiktigt har en förmåga till materielutveckling. När vi gjort det så följer en rad intressanta och svåra frågor. Vi säger att vi i dag har en viss bredd av forskning och att vi ska nischas in oss till ett antal materielobjekt. Hur ska vi då göra med det som vi lämnar utanför? Är det kunskap som vi ska underhålla eller kan vi lämna det bakom oss? Det är en oerhört strategisk fråga.

- Finns det i dag kompetensområden som vi medvetet ska lämna bakom oss? När vi drar ner allt annat, ska vi då låta forskning, utveckling och underrättelser följa med? Eller är det snarare så att neddragningen, som innebär en ökad risk, kan medföra en satsning mer på kunskap?

Håkan Syrén tror att den förändring som präglat Försvarsmakten under de senaste åren nu kommer att märkas mer inom den övriga försvarsfamiljen:

- För mig är det uppenbart att om Försvarsmakten minskar 40 procent av volymen och i grunden ändrar sin inriktning så får förändringen följderna för FOI, FMV och de andra.

En minskning med 40 procent när budgeten dras ned med kanske tio procent. Hur ska man förklara det för svenska folket?

- Enkelt uttryckt så har det kommit surt efter. Denna minskning borde ha gjorts tidigare. Vi levde med en för stor organisation i förhållande till våra uppgifter och resurser. När vi gick in i den period som vi fortfarande lever med så fanns det en balans. Men så hände det saker som 11 september, krig i Irak, krig i Afghanistan, budgetnedskärningar. Dessutom har inte vår omställning gått så fort som vi hade räknat med. Det har tagit längre tid och blivit dyrare att avveckla förrådsförsvaret.

- I underlaget som vi nu lämnat in så har vi verkligen ansträngt oss för att det ska vara spårbarhet. Man ska kunna se vad som kostar vad. Vi har inga obetalda räkningar och därmed så tror jag inte att vi ska behöva uppleva att vi råkar ut för flera svarta hål som på sikt urholkar försvarsbeslutet.

Vi ska som bekant ha ett nätverksbaserat insatsförsvaret. Nu hävdar ju kritikerna att man får vänta väl länge på nätverket medan insatserna ska göras genast. Håller nätverksambitionen på att sänkas?

- För mig är det självklart att vi ska gå mot ett nätverksbaserat försvar. Sedan kan jag väl tycka att vissa diskussioner om det här har blivit lite väl vildvuxna. Jag menar att det här i grunden inte är så märkvärdigt som det har kommit att framställas ibland. Det är min bestämda uppfattning att vi även i den här frågan nu måste gå från ord till handling. Vi måste bli mer konkreta och visa vad vi menar. Nu kommer ju de här demonstratorerna nästa år.

- Det är viktigt att betona att det inte får bli ett blågult nätverk. Vi måste kunna använda nätverket tillsammans med andra länder. Det får inte stå "NBF - Made in Sweden".

Allt färre rycker in

I det gamla försvaret hade nästan alla män något gemensamt. Man hade gjort lumpen. I något mer mogen ålder hade kanske flera upplevt fenomenet repövning. Att kastas ut från svarven eller kontorsstolen i ett tält i 20 minusgrader och efter ett par dagar tycka att man "kommit hem".

Nu blir det en liten grupp som kommer i aktiv kontakt med försvaret. Det är inte längre hela folket. Dessutom visar en färsk undersökning som Försvarshögskolan har gjort att män med invandrarbakgrund diskrimineras vid inskrivningen. I USA är minoriteterna överrepresenterade i försvaret. I Sverige är det tvärtom.

- Till att börja med ska man nog vara försiktig med att jämföra det lilla Sverige med supermakten, som har en historia av att vara världens smältdegel. Däremot är det oerhört viktigt att Försvarsmakten är en spegel av samhället. Så är det inte idag men ambitionen är att jag under min tid som ÖB verkligen ska försöka ändra på detta. Det kommer att ta tid, men jag är övertygad om att det ska bli bra. Inte minst därför att det inte finns något annat alternativ. Men vägen är som sagt lång och hindren finns i samhället i stort, men också i Försvarsmaktens kultur.

- Som ett första steg har jag därför föreslagit att även kvinnor ska mönstra. Det är i linje med detta. Vi kommer att öka bredden i urvalet. Sedan har vi i försvaret olika mångfaldsprojekt för att få större bredd på etnicitet, religion, sexuell läggning och så vidare.

Jan-Ivar Askelin är redaktör för Framsyn.

Heder åt hantverket

Foto Martin Naucclér
"Kalla kriget skapade ett stort planeringssystem som inte kan tillämpas idag. Vi hävdar ju inte längre att vi ska vara självförsörjande med materiel. Långsiktighet behövs, men den måste vara smidigare och vi kan inte ha en långsiktighet som bara blir ett filosoferande." Katarina Engberg, sekretariatet för analys och långsiktig planering.

Försvaret måste efter några omskakande år hitta tillbaka till sina rötter. Det säger Katarina Engberg, som leder sekretariatet för analys och långsiktig planering, Salp i försvarsdepartementet. I sitt sökande efter en ny roll i en ny värld har det varit mycket tal om trender. Nu måste man börja öva och skapa de förband som politikerna har beställt. Heder åt hantverket, säger Katarina Engberg. Utan det når man inte det nya.

Av Jan-Ivar Askelin

Enheterna på försvarsdepartementet möts ständigt för att gnugga texter och komma fram till en gemensam syn som ska ligga till grund för försvarspropositionen.

Mängder av frågor bollas fram och tillbaka och det är nästan ett minutperspektiv. I detta finns en enhet som ska stötta de andra och ställa frågan: Har ni tänkt på vad det ni beslutar om nu kan leda till på lång sikt?

Just nu arbetas det på de försvarspolitiska avsnitten kopplat till krav på operativ förmåga.

- Vi sitter här och kan inte lämna huset. Vårt jobb nu är att tappa av den kunskap som vi tidigare varit ute och skaffat, säger Katarina Engberg på sekretariatet för analys och långsiktig planering, Salp.

- I november var vi i USA. Rutinmässigt rapporterar vi om vart vi tror att USA:s strategiska tänkande är på väg. Ett annat exempel är EU:s långsiktiga mål, Headline goal 2010, som vi pejlade på ett tidigt stadium. Nu kan vi plocka in detta i den aktuella processen och se till att det i propositionen finns en öppning mot EU:s framtida utveckling.

- Alla här måste tänka strategiskt, inte bara Salp, men vi sitter i ett ekorrhjul nu.

Relativt begrepp

Långsiktighet är ett relativt begrepp. Vad gäller materielfrågor menar Katarina Engberg att man måste kunna tänka långt framåt.

- Vi har nog inte bottnat i detta ännu, men hoppas på förstärkning för att kunna bevaka den tekniska utvecklingen bättre.

- När vi talar om möjliga konflikt-utvecklingar i ett tioårsperspektiv, blir det ofta inte mer än spekulation. Vi inser väl alla att Kina kommer att spela en större roll i framtiden, men det går ju inte att säga hur. Det enda man kan vara säker på är att man ska vänta sig det oväntade. Så det finns all anledning att vara ödmjuk inför framtiden.

Hur snabbt nya händelser påverkar världspolitiken visade inte minst attentatet i Madrid.

- Tidigare hade vi ju händelserna den 11 september då vi fick ägna oss åt akut krishantering i en och en halv månad. Det är självklart att Madridattentatet, och förmodligen också de tidigare attentaten i Turkiet som riktade sig mot Storbritannien, kommer att påverka vårt arbete. Det beror bland annat på vilka slutsatser EU drar när frågan tas upp.

Minskad dramatik

Den snabba, och ibland oväntade, utvecklingen understryker att försvarsbesluten efter det kalla kriget

inte spelar samma roll som de gjorde när världen var stabilt orolig. Förändringar måste kunna hanteras successivt.

- Vi glider bort från de gamla jättebesluten där allt skulle klaras av och man skulle låsa sig för flera år. Dramatiken kring försvarsbesluten borde minska. Det stora beslutet togs för fyra år sedan med den stora försvarsreformen. Den är ju långt ifrån genomförd och man underskattade nog då vilken omfattning den har.

Kalla kriget må vara över, men arvet lever kvar i planeringskorridorerna.

- Kalla kriget skapade ett stort planeringssystem som inte kan tillämpas idag. Vi hävdar ju inte längre att vi ska vara självförsörjande med materiel. Långsiktighet behövs, men den måste vara smidigare och vi kan inte ha en långsiktighet som bara blir ett filosoferande. Man måste kunna se konsekvenserna av besluten och svara på frågan vad detta innebär.

Skilda världar

I mitten av 1990-talet arbetade Katarina Engberg med operativa frågor i försvaret.

- Perspektivplanering och operativ planering levde i skilda världar. Det har blivit bättre nu.

Annars var ju det svenska planeringssystemet ursprungligen en amerikansk idé från Fords fabriker på 1960-talet.

- Jag tror att vi nästan tog det rätt av. Till och med anslagsstrukturen importerades.

I en FOI-rapport som beställts av Salp påpekas det att försvarets verksamhetsidé inte tydligt framgår. Under kalla kriget visste alla vad försvaret var till för. Katarina Engberg vill sammanfatta försvarets uppgifter som nationell trygghet och internationell solidaritet. De är två sidor av samma mynt.

- Försvaret ska vara en resurs som ska kunna användas aktivt, inte minst i internationell krishantering. Och skulle vårt eget säkerhetspolitiska läge försämrats, så är försvaret ett trygghetssystem.

Identitetskris

Försvaret har genomgått en identitetskris, menar Katarina Engberg, och efter några omskakande år måste det hitta tillbaka till sina rötter.

- Man måste börja öva och skapa förband som klarar det som politikerna kräver av försvaret. Det känns som om när försvaret har sökt efter sin nya roll i en ny värld, har det varit mycket trender som fladdrat kring i luften. Och jag kan nog spåra en del av det gamla planeringstänkandet, när man säger att det ska komma något fantastiskt nytt - men först om tio år. Nej, jag säger: heder åt hantverket. För det är i sig nödvändigt för att man ska nå fram till det nya.

I Katarina Engbergs resonemang kan man ana en insikt om att det som vi upplevde som normalt under det kalla kriget i stället var unikt.

- Det är svårt att hitta något jämförbart land som hade vår ambitionsnivå. Vi skulle ju kunna mobilisera hela samhället. Det här ställer man inte om i en handvändning. Vi måste ha en ödmjukhet för detta också. Vårt gamla försvar var framsprunget ur det svenska samhället som det var då, när förutsättningarna var annorlunda.

Ett exempel på detta är Jasprojektet.

- Det är ju ett 80-talsprojekt. I förutsättningarna för Jas ingick att planet skulle kunna exporteras. Därför har försvaret som en uppgift att stödja exporten av Jas.

Relativt snabb omställning

Gårdagens syn på materielförsörjning tar Katarina Engberg som ett exempel på något av det gamla som vi inte ska ta med oss in i morgondagen.

- Vi har ju redan övergett tanken på en nationell materielförsörjning. Och det gör man i andra länder med stor försvarsindustri också. Man kunde ju tycka att omställningen av den svenska industrin kunde ha gått fortare, men ser vi oss omkring så har det ändå gått relativt fort.

Vad ska vi då ta med oss in i framtiden? Katarina Engberg ser ett par saker.

- Vi har varit medvetna om att vårt samhälle skulle drabbas om något skulle hända. För amerikanerna kom detta som en chock 11 september. Det svenska tänkandet är något att utveckla och slå vakt om, nu när vi mer och mer talar om krishantering och där försvaret är en del av denna.

Internationellt engagemang

- En annan sak är vårt internationella engagemang. Svenskarna har av tradition ställt upp för FN:s styrkor. Nu är det kanske mer EU det handlar om. Det intressanta är att de EU-skeptiska svenskarna stödjer

EU:s krishantering. Det verkar som om vi har lyft över vårt internationella engagemang på EU.

- Nu måste vi ta itu med hur detta ska göras. Det finns en vilja hos folket att delta och jag kan känna frustration över att försvaret inte kan göra mer. Vi ska öka ambitionen att vara med, men då kräver det en annan typ av personalförsörjning.

Men det här är inte lätt, medger Katarina Engberg. Det finns stora likheter mellan materiel- och personalförsörjning.

- Det handlar om kontrakt och lagar för arbetsmarknaden. Detta är bindningar som man inte ändrar så snabbt.

Försvaret har problem. Det har även andra samhällssektorer.

- Försvaret delar sina problem med andra i den offentliga sektorn, men på grund av att försvaret spelat så stor roll i samhället och har en så tung infrastruktur blir omställningen längre och svårare. Nu spelar försvaret en mindre roll och det är ju den allmänna europeiska bilden. Men det avgörs också av hur omvärlden utvecklas och vilka slutsatser politikerna drar av detta.

Dagens hot är inte desamma som gårdagens och konflikter från områden som förr tycktes avlägsna kan snabbt komma hit.

- Försvaret blir alltmer en del i ett större säkerhetstänkande. De nya hoten kan vara mer en fråga för polisen än för försvaret. Blandningen i säkerhetstänkandet kan i framtiden se annorlunda ut. Hur detta ska organiseras kan man alltid diskutera. Det viktiga är att samarbetet förstärks mellan olika delar i samhället som ska svara för medborgarnas trygghet.

Jan-Ivar Askelin är redaktör för Framsyn.

Resultat nu är viktigare än visioner

Det kalla krigets slut och IT-explosionen har förvandlat Europas försvarsmakter. Det nätverksbaserade försvaret (NBF) ser olika ut i olika länder. Henrik Carlsen vid FOI har på försvarsdepartementets uppdrag studerat motsvarigheter till NBF i Norge, Nederländerna, Frankrike och Storbritannien.

- Inte i något annat land finner jag en så stark betoning av ett nätverksbaserat försvar, eller liknande koncept, som i Sverige.

[NBF-läget i ovanstående fyra länder.](#)

Av Jan-Ivar Askelin

Varför har NBF fått en så stark ställning i Sverige? Henrik Carlsen på FOI ser flera möjliga förklaringar till att försvarsförändringen fått en så stark betoning av tekniken.

- Det som driver NBF är den nya hotbilden och den nya tekniken. Men i Sverige kan man nog lägga till en tredje kraft, försvarsindustrin. Myndigheterna var tidigt visionärt ledande, men efterhand har industrin kommit att bli en allt viktigare aktör. Jag ser inte detta starka inflytande från företagen någon annanstans. Jag tror att en del företag ser NBF som den stora, eller kanske enda, chansen till en framtid. Men då måste man först visa att konceptet hittar kunder på hemmaplan för att sedan gå ut på exportmarknaden.

- En annan anledning till att vi var så tidigt ute är nog att Sverige både såg sig självt och av andra betraktades som ett ledande IT-land. Tidigt år 2000 utropade Newsweek på sin förstasida Stockholm till

internets huvudstad i Europa. Vi blev på något sätt Europas motsvarighet till Silicon Valley i Kalifornien. Sverige är ett land av ingenjörer och tron på teknikens möjligheter är stark. Risken är kanske att även försvaret får uppleva en IT-bubbla om man har för stora förväntningar på den nya tekniken.

Gemensam vision

Som en tredje faktor pekar Henrik Carlsen ut försvarets behov av att finna en gemensam vision. I svåra ekonomiska tider och när man söker en ny identitet vill man ha något att samlas kring.

Alla länder i studien betonar osäkerheten i den aktuella hotbilden. Det får dock delvis olika konsekvenser i de stora och de små nationerna. Frankrike och Storbritannien är inställda på att kunna vidmakthålla en hög operativ förmåga.

- Trots att det gamla hotet är borta och att den nya tekniken till en del kräver mycket stora investeringar, är man mycket tydliga med att inte göra några satsningar som tränger undan den operativa förmågan i närtid.

En viktig aspekt blir då att de nysatsningar som görs måste ge en del snabba resultat. Särskilt britterna framhåller vikten av att kunna mäta resultatet av de ansträngningar som görs. Man har en mycket tätare koppling mellan förband på fältet och analytiker. Man mäter på stället och analyserna får en mer direkt koppling till utvecklingsarbetet.

Gemensam lägesbild

Den svenska NBF-ambitionen går ut på att knyta ihop hela försvaret runt den gemensamma lägesbilden. En tidig drivkraft i USA var att nätverkstanken om möjligt skulle kunna få de starka försvarsgrenarna att närma sig varandra. I realiteten sker dock nätverkstänkandet mest inom respektive försvarsgren.

I Frankrike ser man lite annorlunda på saken. Idag saknas den övergripande nätverksvisionen för hela Försvarsmakten. Drivkraften kommer från de lägre nivåerna.

- Om vi försöker optimera ledning över flera olika enheter, försöker man i Frankrike optimera effekten för en enhet.

Det franska projekt som mest liknar NBF går ut på att förbättra en bataljons sammanlagda effekt.

- Ledning är här en aspekt bland andra i det försök till helhetsgrepp kring modern teknologi man tar. Andra är graderad verkan, manöverförmåga och skydd.

Meningen med försvaret

Henrik Carlsen tycker att NBF blivit för mycket en fråga om hur kriget ska föras. I morgondagens värld ska vi ta kullen med NBF. Men man frågar sig sällan varför man ska ta kullen, och han efterlyser en bättre koppling mellan säkerhetspolitik och försvarsmaktsstruktur. Eller helt enkelt svar på frågan vad man ska ha försvaret till.

- NBF har mycket blivit militära frågor i ett militärt sammanhang som ges militära svar. Var det inte så att den nya hotbilden krävde ett bredare synsätt och att informationsteknologin skulle ge oss den möjligheten? Situationen är densamma i de flesta länder, oavsett vilken ambition man har med sin nätverksbaserade försvarssatsning.

I Storbritannien finns försök att sätta in det militära instrumentet i ett bredare sammanhang och svara på frågan när och varför militära medel ska användas. Det talas om effektbaserade operationer, som stöds av effektbaserad planering, EBP. I EBP försöker man uppnå en mer interaktiv samverkan mellan militära och andra medel för att uppnå en önskvärd effekt - till exempel större stabilitet i en orolig region.

Ett gemensamt drag hos Neder-länderna och Norge är att de inte önskar ta en ledande position i omvandlingen till ett nätverksbaserat försvarskoncept.

- Båda länderna betonar att det är för dyrt att leda utvecklingen och att man i en internationaliserad värld inte kan riskera att bygga speciallösningar som inte är interoperabla med de stora nationernas system.

Sverige ledande

Sverige har 0,4 procent av världens samlade försvarsutgifter och har inte varit i krig på nästan två sekler. Men vi önskar ligga långt framme i nätverkstänkandet.

- Frågan är hur ledande en liten nation ska vara, varnar Henrik Carlsen. Nyttan med att ligga först måste vägas mot risken att hamna fel, och det till hög kostnad. Även om man betonar att vi inte ska bygga ett blågult NBF så ser jag ändå en fara i att det blir så.

- Nu borde vi utnyttja vårt fortfarande goda rykte i NBF-världen och samarbeta mer med andra länder. Det minskar kostnaderna och ger oss jämförelseobjekt. Den upplevda hotbilden och den teknologiska basen för framtidens försvar blir alltmer gemensam med andra länder. Vi bör mer aktivt arbeta för att utöka det internationella samarbetet kring det framtida försvaret.

Jan-Ivar Askelin är redaktör för Framsyn.

NBF-läget i...

Storbritannien

Försvarets förändring beskrivs i Strategic Defence Review från 1998. Motsvarigheten till Sveriges NBF är network enabled capability, NEC. NEC är mer kopplat till förmågor än information och ska vara drivande för att försvaret ska uppnå elva målsättningar. En av dessa är flexibilitet och det innebär att effekt ska kunna uppnås på flera olika sätt. Kärnan i den brittiska förändringen är inte en nätverksvision utan det som kallas effektbaserade operationer, EBO.

Frankrike

Det finns många nätverksprojekt, men ingen nätverksvision. I centrum står i stället operativ förmåga, forskning och ett helhetsgrepp på moderniseringen. Det finns en skepsis mot den amerikanska versionen av NBF, network centric warfare. Frankrike betonar betydelsen av framtida teknologier. Ny teknologi sammankopplas med hotbilder. Små och medelstora företag uppmanas liksom det civila vetenskapliga samhället att delta i försvarets omdaning. Som viktiga teknologier utpekats ledningssystem, skydd, energivapen och samverkan människa-system. Den franska nätverkssatsningen görs på bataljonsnivå, där fordon utgör noder. Varje nod ska ha en informationsfär. Nätverket utgörs av dessa sfärer.

Norge

I Norge heter NBF också sedan 2001 NBF. I Bodö finns en experimentverkstad där idéer prövas direkt. Chefens roll är central. Stor vikt läggs vid precisionsvapen. Se även artikel i Framsyn 2002-4. Det stora steget togs i Norge 2003 när de politiska och militära ledningarna slogs samman till ett stort försvarsdepartement, som ökade med 50 procent till 300 personer. Den totala minskningen för de två ledningarna var 40 procent.

Nederländerna

NBF är i första hand avsett att ge en bättre position i samarbetet med företag och andra länder. Försvaret ska byggas upp i moduler. Nätverksutvecklingen sker inom Natos ram där Nederländerna satsar på sina nischer. En del nätverksprojekt förekommer i armén. Man bygger på civil teknik och robusta system. Utvecklingen sker nära användaren i korta och snabba steg. Utvecklingen leds av försvaret och konsulter.

"Försvaret saknar en verksamhetsidé"

Foto Martin Nauclér

Peter Nordlund på FOI menar att det pågår en "inverterad maktstrid" inom försvaret. Ingen vill egentligen ha makten och ta på sig ansvaret. Det är bekvämast att "sitta still i båten".

Efter 17 år med ledande befattningar i bankvärlden är Peter Nordlund tillbaka på FOI. Något förvånat konstaterar han att erfarenheterna om försvarsplanering som han hade nytta av i bankkarriären, fortfarande till stor del är gångbara. Nu leder han en grupp som ser över den strategiska planeringen. En förstudie har levererats till beställaren försvarsdepartementet.

Av Jan-Ivar Askelin

”Det finns anledning att fråga sig vem som styr försvaret. En tydlig, accepterad verksamhetsidé för det militära försvaret saknas till stor del. Riksdagens styrning av det militära försvaret är svag. Regeringens styrning är allmänt hållen och backas upp av ett resurssvagt och reaktivt försvarsdepartement. Högkvarteret påverkas till stor del av olika interna motsättningar som förtar effekten av styrningen vilket leder till otydliga prioriteringar och en svag samordning.”

Detta utdrag visar vad Peter Nordlunds förstudie handlar om. Det är ord och inga visor, men de som är i branschen känner nog igen sig.

- Mottagandet har spänt mellan att vissa aktörer upplevt den som ett ”bombnedslag” och att andra menar att problemen till dels redan varit kända men att det inte gjorts mycket för att åtgärda dessa problem. Jag kan inte riktigt förstå varför den skulle upplevas som ett ”bombnedslag”. Våldigt få som vi mött har tyckt annorlunda än vi. Det nya är möjligen att det som förut skrivits mellan raderna nu har skrivits på raderna, säger Peter Nordlund på FOI.

- Jag har stor respekt för att detta är ett komplicerat område med många aktörer. Det är ett spännande uppdrag, men inte enkelt.

Om alla känner till att något är fel kan man ju fråga sig varför så lite har hänt. Peter Nordlund kallar det för en ”inverterad maktstrid”. Ingen vill egentligen ha makten och ta på sig ansvaret. Det är bekvämast att sitta still i båten. Försvarsmakten vill lämna över en del av planeringen till departementet. Men enligt den svenska förvaltningstraditionen är myndigheterna starka och departementen svaga.

- Vi som studerat detta menar att statsmakterna ska ta ett större ansvar. Fast vi undrar om departementet verkligen vill detta.

Ändrade tidsramarna

Upprinnelsen till den aktuella studien är att konceptet det nätverksbaserade försvaret dök upp och där talades det mycket om flexibilitet. Många undrade då hur detta gick ihop med försvarets långsiktiga planering.

- När jag för länge sedan arbetade med denna planering så tyckte jag att den i grunden var sund. Man utgick från omvärlden och hoten och arbetade sig sedan fram till hur försvaret skulle se ut inom de ramar som fanns. Det här tog jag med mig i omarbetad form till bankvärlden. Jag ändrade tidsramarna genom att stryka en nolla. Ingen i näringslivet tänker på 20-30 års sikt. Som mest ser man tre år framåt.

- Försvarets hotbild motsvaras av marknaden i näringslivet. Man ser på kundernas behov nu och i framtiden och studerar sina konkurrenter. Så får man fram en affärsidé som i korthet svarar på vad vi gör, produkten, och för vem vi gör det, kunden. Sedan lägger man till företagets profil och position på marknaden. Säljer vi stora mängder till lågt pris eller säljer vi dyra kvalitetsvaror? Är vi ledande eller hänger vi med de andra?

Nu har man fått fram det som kan kallas strategisk referensram. Alla beslutsfattare i företaget förväntas känna till denna och kan fatta beslut inom denna ram.

- I försvaret ska den ena planen ge den andra i en nästan oändlig kedja, säger Peter Nordlund. Det ska finnas en spårbarhet som, om man uttrycker det något tillspetsat, nästan ska gå från perspektivplanen till veckoschemat i kompanikorridoren. Samtidigt fungerar inte detta, och det verkliga sammanhanget mellan perspektivplan och kortsiktiga beslut är svagt.

- Det finns två extremer av planering. I den ena anser man sig kunna förutsäga framtiden. I den andra accepterar man att framtiden är något okänt, och skapar en organisation som ska kunna anpassas till nya situationer.

Under det kalla kriget fungerade det bra att kunna förutsäga framtiden och försvaret låg nära den extremen. Nu när framtiden är okänd tycker Peter Nordlund att försvaret till en del ligger kvar i det gamla synsättet.

- Har man sedan ingen klar verksamhetsidé har man ju inget att planera emot och då faller ju alltsammans, säger Peter Nordlund.

Studiegruppen konstaterar att den fredstida planeringen radikalt skiljer sig från den operativa planeringen. Om det blir allvar handlar man mer som i näringslivet (som konstant befinner sig i ett "marknadskrig") och är inställd på snabba förändringar. Där ska alla veta vad som gäller. Man ska handla i chefens anda och lita till uppdragstaktiken.

I en översikt av planeringen i Högkvarteret hamnar alla pilar till slut uppe i ena hörnet hos Opil, operativa insatsledningen. Därifrån går ingen pil.

- Vi konstaterar att Opil är en "o-pil", en pil som inte finns. Det måste ju finnas en återkoppling från marknaden. Annars går inte planen att revidera, säger Peter Nordlund.

- Förr hade vi bara en planeringssituation att ta hänsyn till. Försvarets produkt var att skydda Sverige mot invasionen. Kunderna var svenska folket. Som bonus i produkten visste man dessutom varifrån hotet kom. Det gjorde att hur vi än spelade slutade det ändå med att det bara fanns ett fall att planera för, att ryssen skulle komma, konstaterar Peter Nordlund. Han menar att försvaret har en identitetskris sedan hotbilden försvann.

Sökandet efter försvarets mening

- Detta är inte unikt för Sverige. Vi har till och med kanske kommit längre i sökandet efter försvarets mening. Nu måste vi fråga oss vem som är kunden. Är det som förr de svenska medborgarna eller är det FN, EU, världssamfundet eller någon annan? Och vad är produkten? Är det invasionsförsvaret och militära hot mot svenskt territorium? Är det att bidra till att sprida demokratiska värderingar över världen? Eller att gynna svenska intressen genom att dämpa konflikter så att de inte hotar oss? Eller är det att ge Sverige poäng i världen, så att vi kan få hjälp av andra om det skulle knipa?

Vem ska då ge försvaret en affärsidé? Ytterst är det ju folket, säger Peter Nordlund. Folket väljer riksdag, ur vilken en regering bildas som har departementen som sina verktyg. Men riksdagen debatterar i stort sett bara försvaret vart tredje år och försvarsutskottet har inte spelat någon framträdande roll. Men på senare tid har utskottet enligt Peter Nordlund börjat ta för sig mer. Försvarsdepartementet får in underlag från Försvarsmakten som departementet i stort sett bara reagerar på.

- I praktiken är det Försvarsmakten som styr i kraft av sin stora utredningsapparat. Politikerna vågar inte röra i detta då man inte har kompetensen att avgöra vad som kan inträffa. Det har egentligen saknats en kritisk granskning av försvaret under hela 90-talet. Nu börjar dock politikerna inse att det kostar för mycket pengar att inte ta itu med försvaret. Man börjar nu plocka pengar från ett försvar som ändå klarat sig bra med tanke på att efterfrågan har minskat på den produkt man kan erbjuda. Under förra perioden fick försvaret ett visst anslag, men man införde ett sparkrav på tre miljarder. Denna lägre nivå kan förväntas bli utgångspunkt för diskussioner om fortsatt anslagstilldelning.

- Det knepiga för försvaret nu är att om man inte tydligt kan förklara nyttan med sin verksamhet så är man en given förlorare i den hårdnande konkurrensen om skattekrona.

Den långa framförhållningen har motiverats av att materielplanen är långsiktig. I praktiken har, enligt Peter Nordlund, den långsiktiga planeringen inte varit så mycket mer än en materielplan.

- Nu förändras ju allt detta och det dyker upp frågor som än så länge kanske är hypotetiska. Förutsättningarna för att utöva svenskt politiskt inflytande på det som förr kallades svensk försvarsindustri har ju minskat radikalt. Man kan ju fråga sig vilken inverkan regeringen har på en internationell styrelse som vill maximera vinsten och därför skulle vara lockade att sälja vapen till krigförande länder. Man kan ju fråga sig vad som ligger bakom de utländska investeringarna i försvarsindustrin i Sverige. En anledning kan vara att komma åt kunden Försvarsmakten. En annan att komma åt den svenska kompetensen och sälja den vidare till andra kunder än det svenska försvaret.

Omfattande revirstrider

Peter Nordlund tror snarare på en kombination och att det politiska intresset för försvarsindustrin fortfarande handlar mycket om att hålla sysselsättningen uppe i svaga regioner.

- Men här är det mycket lekmannatyckande. Frågan ligger utanför vår utredning.

Revirstrider förekommer i de flesta organisationer. De revirstrider som beskrivs av FOI-forskarna är dock mer omfattande.

- Revirstriderna sker på många fronter. Det är som en kedja med många brott. Striderna förs mellan regering, riksdag och utskott. Mellan olika enheter och grupper på departementet. Mellan departement och Högkvarteret. Och så, inte minst, inom Högkvarteret, där fronterna löper mellan och till dels även inom de tunga delarna som strategiledningen, krigsförbandsledningen och grundorganisationsledningen.

- Och så har vi den naturliga konflikten mellan huvudkontoret och den lägre nivån. I försvaret tycker jag dock att den är värre än vad den normalt är inom en organisation. Vad det beror på kan man ju fundera på. Det kanske är motsättningen mellan planerarna på Högkvarteret och operatörerna på förband och skolor.

Framtiden är nu svårare att planera och Peter Nordlund har sett en reflexmässig reaktion hos vissa delar av Högkvarteret att man därför måste planera ännu mera. Han menar att försvaret nog borde vara öppet för att ha tätare beslut som inte är så omfattande, och i botten ha längre och mer genomtänkta beslut.

Jan-Ivar Askelin är redaktör för Framsyn.

Arbetet har börjat med försvarsbeslutet 2007

Av Jan-Ivar Askelin

Försvarsbeslutet 2004 är historia. Nu siktar vi på 2007.

- Nej, så enkelt är det inte, säger Tomas Eriksson från FOI, som ingår i den så kallade perspektivplaneringsgruppen, perp, som tittar på försvarets långsiktiga utveckling och utifrån visionen jobbar sig fram till dagsläget. Vi är inställda på ett försvarsbeslut 2007 som planerat, men är beredda på snabba omkastningar.

En sådan kan vara att årets försvarsbeslut inte blir klart i alla delar utan att man måste ta itu med en del saker även nästa år, kanske för att nya krav från EU-samarbetet dyker upp. En annan synpunkt är att det är valår 2006 och då vet man aldrig vad som händer.

Nya perp-omgången startade egentligen i slutet av februari när Försvarsmakten lämnade in sin stora lunta till regeringen. Där svarade man vad politikerna skulle få för pengarna. Försvarsledningen lämnade lite senare in ett mycket mindre dokument, som dock kan komma att spela en större roll. Där säger överbefälhavaren vad han tycker borde göras.

- Det kan bli en av de heta frågorna för oss, säger Tomas Eriksson. Det hänger på vilket mottagande ÖB får på sina krav att ändra förutsättningarna för att försörja försvaret med personal och materiel. En hel del klarnar nog i en snar framtid på den fronten.

Andra frågor som kan bli heta är:

- Ny ledning för Högkvarterets strategiledning där perparbetet hör hemma.
- De internationella åtagandena och personalförsörjningen. Idag klarar värnpliktssystemet knappt att försörja de internationella styrkorna. Kraven på att Sverige ska delta mer kommer snarare att öka än att minska. Perpgruppen har tidigare analyserat personalförsörjningen och om inga avgörande beslut tas får man hålla frågan levande. Skulle det å andra sidan hända något blir det mycket arbete.
- Materieförsörjningen. Att undersöka om det behövs nya principer för hur detta ska gå till.
- Det nätverksbaserade försvaret. Vilken ambition ska det ha? Vad kommer demonstratorarbetet att visa? Hur gör andra länder? Vad händer med NBF om anslagen minskar?

Ovanstående frågor tippar Tomas Eriksson kan bli viktiga. I visionsarbetet tittar man nu på möjliga utvecklingar på områden som teknik, samhälle, konflikter, doktriner. I det arbetet bidrar FMV och FOI:s så kallade Formagrupp.

- Vi vill återuppväcka den tekniska prognosen. Den var en gång en omfattande analys av den möjliga tekniska utvecklingen. Många har saknat detta helhetsgrepp.

”För lite försvar för pengarna”

När försvaret kämpar för att hålla bredden i en krympande ekonomi blir det tunnare överallt. Till slut kommer det att brista och vi får ett försvar utan sammanhang. Vi måste börja välja. Det menar Olof Söderqvist, som bland annat arbetar med perspektivplanering på FOI.

Av Jan-Ivar Askelin

Försvaret står inför stora utmaningar. En uttolkare som är uppfostrad i den kremlologiska traditionen skulle kunna formulera det som att det kokta fläsket snart är stekt.

Olof Söderqvist kom till dåvarande FOA 1973 och kastades genast in i perspektivplaneringen. Nu har han just avslutat arbetet med den senaste och är på väg in i nästa. Han är oroad.

- På 1970- och 1980-talet hade försvaret en studieorganisation och en struktur och det fanns ett tydligare samspel mellan försvaret och regeringen. Nu saknas underliggande ekonomiska beräkningar och regeringen är för diffus i förhållande till Försvarsmakten. Det har präglats mycket av vårt arbete och resultatet är att förnyelsen har fått stryka på foten.

- Ibland undrar jag om inte försvaret skulle må bra av att det bildades ett allmänt stort krisverk under civil ledning där försvaret kunde ingå som en del. Våra studier har visat att segern vinnas inte enbart på slagfältet. De civila delarna är minst lika viktiga. Det skulle också passa bättre in i tankarna om ett nätverksbaserat samhällsförsvar i vilket det nätverksbaserade försvaret är en del.

Olof Söderqvist tycker att skattebetalarna får ut för lite försvar för sina pengar även om anslaget skulle krympa till 37 miljarder.

- Genom att den gamla strukturen ligger kvar blir det för få förband. Försvaret måste få en enklare och rakare struktur och dagens personalförsörjningssystem kostar alldeles för mycket. Och det skapar nya svarta hål. Nu har vi så få förband att man snart kan räkna dem på fingrarna och då borde försvaret kunna direktstyra dem. I stället drar den stora planeringsmaskinen i gång och det talas om funktioner, förmågor och spårbarhet. Det enda resultatet av denna överplanering är att det krävs fler överstar, generaler och - försvarsforskare.

Olof Söderqvist är en av de drivande i FOI:s så kallade Formagrupp. Forma stod från början för forskning om RMA. RMA var för några år sedan ett inneord. För dem som glömt bort uttrycket så står det för revolution in military affairs och var ett uttryck för att stora förändringar väntade försvaret. Idag beskriver Forma en ambition att vara med i att omforma försvaret. Forma har stöttat arbetet i perspektivplaneringen dels genom att stå för de nya idéerna men också i det praktiska processarbetet. Vad gäller Formas påverkan på förnyelsen i försvaret är Olof Söderqvist besviken.

- Det beror på att man av ekonomiska skäl var tvungen att överge uppfattningen att det i närtid skulle gå att omvandla försvaret till ett nätverksbaserat insatsförsvar. I stället ägnar man sig nu åt en penningjakt för att rädda vad som räddas kan av en organisation som inte har någon framtid.

Men det talas ju så mycket om nätverksförsvar. Vart har det tagit vägen?

- Nätverkstanken saknas nästan helt i det underlag som perspektivplaneringen lämnat in. Nätverkstanken finns bara i Ledsyst och den är ett eget spår. Vi ser nu hur nätverkstanken urholkas. Försvaret vill ha smala system i stället för breda därför att de säger sig inte ha råd med en dubblerad förmåga. Ett bra exempel är bekämpningen av sjömål, där en bred lösning innebär att både fartyg och flygplan kan skjuta sjömålsrobotar. Nu väljer man bort flyget och då blir det inte mycket till nätverkstänkande kvar. Idén med nätverk är ju att resurser ska kunna samlas samtidigt från olika håll.

Gemensam process

Vad gäller själva processen i perparbetet har Forma dock kunnat ha ett inflytande genom att stötta med spel, scenarier och utvärderingar. Detta sker dock i en gemensam process där både Forma, Försvarsmakten och perspektivplaneringsgruppen är sammanvävda.

Foto Martin Naucleur
Olof Söderqvist, FOI.

- När försvaret kämpar för att hålla bredden i en krympande ekonomi så blir det tunnare överallt. Till slut kommer det att brista och vi får ett försvar utan sammanhang. Vi måste börja välja. Om man stegrar sig för ordet nischer så kan man kanske tala om tyngdpunkter i stället.

När Forma nu går in på nästa varv i perspektivplaneringen så vill Olof Söderqvist ge några gamla idéer en ny chans, därför att han tycker att de visade sig vara framsynta.

- Vi talar om gråzonen mellan militärt och civilt. Nya förmågor på stridsfältet. Att satsa mer på specialförband och mindre på massförband. Mer militärt samarbete med andra länder. Resonemangen att använda den indirekta elden som direkt eld. Detta kan man göra genom att ha framskjuten spaning, som eldledare som rapporterar till nätverket.

Olof Söderqvist tycker också att vi ska specialisera oss i de internationella insatserna.

- Vår starka sida är inte tunga förband och flyg. Vi skulle i stället satsa på skydd och övervakning, som till exempel att skydda en hamn med våra amfibiestyrkor och övervaka området med våra sensorer. Då skulle vi behöva aerostater, men mycket av detta har fallit. Flyget vill inte ha aerostater fast det är lätt att bevisa att dessa är överlägsna flyget på kontinuerlig övervakning när det inte är ett krigshot.

Olof Söderqvist vill lyfta fram befolkningen och tona ned industrin.

- Vi borde köpa mer från utlandet och i stället satsa pengarna på en utbildad personal. Nu ska vi ha nya kanoner som inte behövs och det är inget annat än industristöd. Och då har försvaret inte råd att satsa på sin personal. Det är vår utbildning, våra värderingar, uppdragstaktiken som är vår nisch i världen och inte vår försvarsindustri. Förmågan att segra har mycket mer att göra med kunskap och personal än att man har ett system som är ett snäpp bättre än motståndarens.

För korta tidsperioder

Övergången från femåriga försvarsbeslutsperioder till treåriga ser Olof Söderqvist som ett problem. Treårsperioderna infördes för att man lättare skulle hänga med i svängarna. Men de förutsatte en studieorganisation. Och den finns inte.

- I praktiken har vi bara två år på oss och det är för kort tid för att beskriva en vision på lång sikt, en målbild på tio års sikt och att beskriva en detaljerad försvarsstruktur. Antingen måste vi hitta en annan arbetsform eller förlänga tiden. Nu hamnar perpen i ett gungfly. Ständiga omorganisationer har gjort perpen marginaliserad och underförsörjd med personal. I andra länder inser man behovet av riktiga underlag och det läggs ned stora resurser på detta i form av simuleringar och så vidare. Hos oss är tendensen snarare att besluten fattas av den chef som för tillfället styr. När han slutar kommer nya ständpunkter.

Olof Söderqvist menar att det saknas en struktur för att ge ordentliga beslutsunderlag.

- Vi har försökt få i gång en sådan på Högkvarteret, men det går trögt. Forma är i och för sig en underlagslämnare, men vi är inte tillräckligt stora. Vårt anslag har krympt från 17 till tolv miljarder och FMV:s anslag för att stötta perpen har minskat med två tredjedelar till tio miljarder. Det sparas på framtiden för att rädda det som räddas kan därför att allt är överintecknat. Vi är låsta av att vi beställt mer materiel än vad vi behöver i dag. Och när anslagen minskar är det nästan omöjligt att göra något nytt.

- Det känns ibland som att det är många andra saker som styr försvarspolitiken än vad som bör göras med försvaret. Vi behöver ju så starkt ett nytt personalförsörjningssystem, men politikerna kan inte ta till sig detta riktigt. Vi behöver en ny befälsstruktur och vi måste kunna använda de värnpliktiga på ett nytt sätt. Nu ska försvaret ägna sig åt exportstöd. Jag kan inte se något positivt för försvaret med att exportera Gripen. Det betyder bara att vi låser oss vid att hålla planet modernt i ytterligare 30 år.

- Jag säger inte att det var fel att beställa över 200 Gripenplan. Då var det kallt krig, men det är tråkigt att vi är fast i det nu. Skulle man slå ut hela Jaskostnaden på hur många flygplan vi kommer att använda så blir det väldigt dyrt för att vara tänkt som ett billigt flygplan från början.

Några obemannade stridsflygplan, så kallade Ucav (unmanned combat aerial vehicle) tror inte Olof Söderqvist att Sverige får råd med.

- En bra Ucav är oerhört komplicerad och kostar lika mycket som ett bemannat flygplan. Varför inte låta några andra gå i täten och köpa det om vi verkligen skulle behöva det. Eller så kanske vi kan låta några andra stå för ucav-funktionen.

- Vi har en tendens i svenska försvaret att slå på stort. Det ska vara revolution och inte en utveckling i små och många steg. Vi ser det här nu i Ledsyst, där det talas och planeras mycket och händer för lite konkret. Och när man oroas över att inget konkret händer så sätter man sig ner och pratar om metoden och diskuterar spårbarhet. Det håller på att blir lika komplext som ett Jasprojekt. Allt ska hänga samman och så ska det dimpa ner något fantastiskt 2006.

- Men det kommer inte att bli så. Det kommer bara att bli ett steg på en väg där vi ständigt måste vara beredda att snabbt anpassa oss till omvärldens förändringar, säger Olof Söderqvist med 30 års perspektiv på utvecklingen.

Jan-Ivar Askelin är redaktör för Framsyn.

Från stugan till campen

Årets försvarsbeslut kan ses som en bekräftelse på att det är det internationella engagemanget som styr verksamheten.

[Grafik över vägen till försvarsbeslutet och vad en bantning av försvaret med tre miljarder skulle innebära \(pdf-fil\).](#)

Det blir inte som förr, men det kan bli bättre

Foto Martin Naclér

-Det finns något sorts allmänt trauma att inte kunna diskutera försvaret i relation till andra nationer. Detta är besvärande när vi nu ska försöka forma om vår säkerhetspolitiska strategi, säger Jan Nygren, omvärldsanalytiker på SAAB.

Försvarssektorn står inför en stor förändring - men politikerna tar inte frågan på allvar. Det anser Jan Nygren, som numera finns i Saabs koncernledning. Hos försvarsindustrin finns dock en klar insikt om att det inte kan bli som förr, säger han. Branschen måste nischa sig om den ska överleva. Lyckas man med det kan industrin stå inför nya spännande utmaningar trots att försvarsanslagen minskar.

Av Jan-Ivar Askelin

Det är dagen efter uppgörelsen om vårbudgeten. Jan Nygren, som en gång var tippad att bli ledare för socialdemokraterna, sitter sedan fyra år i Saabs koncernledning i World Trade Center mitt i Stockholm. Nära till Arlanda och världen.

Från fönstret kan han se arbetarrörelsens torg, Norra Bantorget och LO-borgen. Jan Nygren gick direkt från rörelsen till Saab. Från vd-stolen på Riksbyggen Saabs verkställande ledning.

Regeringen har gjort upp med vänsterpartiet och miljöpartiet om budgeten för 2005. Det råder vid intervju tillfället en viss förvirring om vad som sagts om försvaret i uppgörelsen.

En sak är dock säker - hela försvarssektorn är inne i en stor förändring. Jan Nygren ser spår i det politiska handlandet som tyder på att frågan inte tas på allvar.

- Visst finns det många försvarspolitikere som verkligen har kunskap och ambition att åstadkomma något. Men det finns också en risk att i politiska förhandlingar mellan regering och partier så reduceras all denna kunskap och ambition till en liten spelbricka i ett stort förhandlingsspel. Det är oerhört olyckligt.

Och det är en förolämpning mot alla i verksamheten som har levererat 900 sidor underlag till regeringskansliet.

- En minskning av försvarsanslaget med tre miljarder kronor kommer att leda till en del dramatiska saker. Minus sex miljarder kronor skulle vara en olycka, säger Jan Nygren som har svårt att tro att detta kan ske. En minskning med tre miljarder kronor är problematisk men kan dock ge försvarsindustrin nya spännande utmaningar. Detta förutsätter att man inser att den gamla tiden inte kommer tillbaka och att de som ansvarar för materielbeställningar inte sprider dessa enligt någon sorts rättvisepincip. Då blir det inget kvar och då har vi missat det viktigaste - att ha spetskompetens på några utvalda områden.

Jan Nygren var statssekreterare i försvarsdepartementet 1988-91 när det kalla kriget tog slut.

- Jag tror att det är först nu som vi fattar vidden av vad som hänt. När muren föll 1989 tog det ändå flera år innan vi vågade tro på effekterna av detta. Det är en annan säkerhetspolitisk bild och det kräver förändringar. För Sverige har det varit en särskild omställning. Vi har haft ett försvar på lager. Försvaret skulle avskräcka. Nu ska faktiskt materielen användas och vi blir mer lika de andra länderna i Europa. Vi ställer upp internationellt även utanför FN:s ram. Nu gäller det för alla inblandade att inse det också, inte bara gilla läget utan också gilla det vi faktiskt gör. Vi är med i Kongo och på andra ställen. Politikerna är stolta över att Sverige ställer upp, men märkligt nog så har beslutsfattarna ibland svårt att dra konsekvenserna av vad vi verkligen gör.

Jan Nygren håller med om beskrivningen att vi har ett försvar där huvuduppgiften internationella insatser hänger på hur många som svarar på rekryteringsannonserna.

- Hittills har det fungerat bra när det bara handlat om peace keeping. Då har man haft tillräckligt med tid på sig. Nu blir det dock mer peace enforcement och vi har lovat att kunna ställa upp med EU-förband på 15 dagar.

- Den nye överbefälhavaren har en insikt om att det behövs stora förändringar. Industrin inser att det inte blir som förr. Då vore det olyckligt om politikerna inte tog chansen att också genomföra förändringarna och deklarerade vad försvaret ska göra.

- Det har varit lite dimmigt där, säger Jan Nygren. Och det är det fortfarande. ÖB begärde bättre beskrivning av vad som skulle vara Försvarsmaktens uppgift i framtiden och fick det till viss del också. Det här speglar en osäkerhet hos riksdag och regering om vad man egentligen ska ha försvarsmakten till. Man är nog överens om att det inte går att lägga ned försvaret, för det behövs. Men till vad? Jag tror att det är detta som debatten i år kommer att handla om.

Men så mycket till försvarsdebatt är det inte. När försvaret står inför sin största förändring i modern tid och Sverige deltar i internationellt militärt samarbetet, har medierna tappat intresset.

- Man kan inte begära att försvars- och säkerhetspolitiken ska stå överst på dagordningen, men lite högre kunde den stå. Inte minst därför att våra grannar i Europa ser hur vi gör och hur vi relaterar oss till EU.

Jan Nygren ser flera förklaringar till den klena svenska debatten.

- Vi har flera tabun i Sverige och det finns sådana i säkerhets- och försvarspolitik, exempelvis värnplikten och alliansfriheten. Vi har också svårt att diskutera förändringar. Det finns något slags allmänt trauma i nationen att inte kunna diskutera försvaret i relation till andra nationer. Detta är besvärande när vi nu ska försöka forma om vår säkerhetspolitiska strategi i vilken försvaret är en viktig del.

Försvaret alliansfriheten

Jan Nygren har alltid försvarat linjen alliansfrihet i fred syftande till neutralitet i krig.

- Vi valde alliansfriheten av krasst egoistiska säkerhetspolitiska skäl för att minska risken för att bli indragna i ett krig. Vi valde inte alliansfriheten för att göra vår röst hörd i världen. Norge har ju visat att en liten nation trots Natomedlemskap kan spela en viktig roll på den stora scenen. Vi valde inte alliansfriheten av några moraliska skäl. Men ibland har dessa tonlägen funnits i det politiska livet. Att vi skulle vara bättre än andra därför att vi var alliansfria. Det vilade en sorts skimmer över alliansfriheten liksom över att vi kunde mobilisera en miljon man. Men glöm allt detta. Då var det rätt. Nu är det en ny tid och låt inte det gamla hämma debatten om vad som är rätt och rimligt i ett nytt Europa.

Alliansfriheten tolkas ibland som en socialdemokratisk hjärtefråga, men Jan Nygren tror att det mer handlar om folksjälen.

- Alliansfriheten har ett starkt fäste i socialdemokratiska partiet, men den finns också starkt hos andra partier.

Försvaret och alliansfriheten hade en folklig förankring. Men det hade försvarsindustrin också. Svenska arbetare gjorde svenska vapen till svenska soldater som slogs i den svenska skogen. Skulle jobben sina i vapensmedjan så ryckte den svenska regeringen in. Idag har vi utlandsägd försvarsindustri i Sverige. Verkstädernas arbetare är utbytta mot kontorslandskapens mjukvaruingenjörer. Nu talas det mer om export än om att kunna försörja svenska försvaret i krig.

- Märkligt nog så hade vi en mycket tuffare debatt om försvarsindustrin för 20 år sedan, säger Jan Nygren som var SSU-ordförande 1978-84. Och förmodligen stod för ett och annat kritiskt inlägg.

- Hos försvarsindustrin finns en klar insikt om att det inte kan bli som förr. Alla på Saab vet att det inte kommer ett nytt Gripen. Det handlar nu om tre saker:

1. Kompetens. Vad vi är duktiga på eller kan bli duktiga på i framtiden?
2. Exporten. Finns det några köpare? Får de köpa av oss?
3. Samarbete. Finns det några företag i världen vi kan samarbeta med?

Många materielprojekt är i dag internationella och de blir allt fler. Men samtidigt finns det ingen normal marknad för produkterna. Det går inte att sälja robotar som man säljer mobiltelefoner.

- Vi måste göra projekten hand i hand med Försvarmakten, Försvarets materielverk (FMV) och politikerna. Ska vi sam-arbeta med ett franskt företag så måste det finnas ett samarbete mellan FMV och dess franska motsvarighet. Det är därför Saab kan ha ett projekt om ett obemannat stridsflygplan. Det hjälper inte hur duktiga vi är eller hur blå våra ögon är, säger han och fortsätter:

- Svensk försvarsindustri släpps inte in om inte det svenska försvaret och FMV samarbetar med sina motsvarigheter i berört land. Varje land i EU kan fortfarande skydda sin försvarsindustri. För att vi ska komma in så måste svenska myndigheter satsa pengar i samsamarbetsprojekten. Det här kallas juste retour i branschen, och man kan tycka hur illa om det som helst, men det hjälper inte. Om 20 år kanske vi kan se en öppnare marknad för försvarsmateriel i Europa.

Dags för nischning

För att kunna slå sig fram i denna tuffa värld krävs det specialisering. Och nu kommer det svåra. Man kanske måste offra en del kronjuveler för att överleva. Försvarmakten, FMV och industrin har under våren arbetat med denna svåra fråga. Det kallas för nischning.

- Vi kan inte ha för många nischer utan det måste manglas ned till ett rimligt antal, säger Jan Nygren och nämner tre krav på en nisch. Det ska finnas:

- militärt behov
- kompetens i industrin
- internationell marknad för produkten.

- Man måste kombinera dessa tre faktorer för att få maximal effekt på satsade pengar. Det finns ingen formel för detta så det blir inte klart på en kafferast. Vi smakar nu på olika sätt att göra det här. I slutändan krävs mycket känsla för att fatta bra beslut. Försvaret och industrin ska nu komma fram till en rimlig samsyn om hur vi ska resonera om dessa frågor.

Jan Nygren menar att det gäller att undersöka om produkten går att exportera och om det finns förutsättningar för ett internationellt samarbete. Sedan tittar man på om svensk försvarsindustri långsiktigt kan hålla kompetensen. I botten måste de operativa kraven från försvaret finnas. Så resonerar industrin. Men även försvaret bör, enligt Jan Nygren, fundera noga.

- Det är inte säkert att det som är operativt viktigt på kort sikt alltid ska återspeglas i industrins kompetens. Det finns en risk med att enbart snävt stirra på de operativa kraven. Man kanske hamnar i så smala områden att det blir förskräckligt dyrt för försvaret därför att produkten inte går att exportera. Och det blir väldigt dyrt att hålla sig med en kompetens enbart för det svenska försvaret.

Ny hotbild kräver nytt försvar

Med minskad krigsrisk minskar försvarets roll. Den bredare och diffusare hotbilden tvingar fram en annan syn på hur samhället ska skyddas. Försvarsindustrin har insett att den måste vara med på det tåget för att kunna överleva.

- Saab bygger rymddatorer som ska kunna sova i sju år, vakna och fungera direkt vid landningen. Då får man bara en chans. Den civila it-världen använder oss på kontoren i allt för hög grad, som försökskaniner. Hänger sig datorn så svär vi och tar en kaffe till. Det är denna robusthet som vi skulle kunna använda för att minska samhällets sårbarhet. Dilemmat är att det blir dyrare.

- Vi har ju tekniken för att skapa ett nätverksbaserat samhällsförsvar, och kunderna finns överallt i samhället. Ett problem är dock att kunderna, exempelvis myndigheterna, samverkar i för liten utsträckning. Vi saknar en beställare och utan en sådan är det svårt att utveckla en produkt.

- Den stora frågan är inte tekniken - den finns, utan om och hur vi vill använda den, säger Jan Nygren, på ett av Sveriges ledande teknikföretag.

Jan-Ivar Askelin är redaktör för Framsyn.

Försvaret behöver bred forskning

Foto: Martha Naucier
**FOI:s generaldirektör
Madelene Sandström.**

I det gamla invasionsförsvaret fanns en stor bredd. Denna bredd återspeglades i den svenska försvarsindustrin, som även kunde prestera anmärkningsvärda toppar som till exempel stridsflygplan och ubåtar.

En förklaring till dessa topp prestationer är att industrin stöddes av en omfattande statlig forskning genom Försvarets forskningsanstalt och Flygtekniska försöksanstalten. Nu ryms denna forskning under FOI:s tak. Frågan är vad som händer med den forskningen när försvaret minskar och industrin får mindre beställningar av försvaret. Som framgår av intervjun med Jan Nygren här intill, är nischning det enda alternativet för försvarsindustrin.

Ska forskningen minska i takt med det övriga eller finns det skäl att hålla forskningen utanför bantningen? Ska forskningen nischas när försvaret och industrin gör det? Överbefälhavaren Håkan Syrén tar upp denna fråga [här](#).

FOI:s generaldirektör Madelene Sandström menar att när försvaret inte längre kan luta sig mot den kompetens som tidigare fanns i industrin, vad gäller teknik och materielutveckling, måste det kompenseras med en bred forskning.

- Så har man resonerat i andra länder som inte haft samma omfattande försvarsindustri som vi haft i Sverige, säger Madelene Sandström. Forskning och teknik kommer naturligt att anpassas till nischerna, men för försvaret kan det inte stanna vid detta. Försvaret måste också ha tillgång till en bredare forskning som följer materiel- och teknikutvecklingen. Försvaret måste kunna se in i framtiden och veta vad det är för system man kan komma att behöva eller vilka hot man måste gardera sig mot.

Sveriges säkerhet: Mycket prat och lite verkstad

Hela tiden slås jag av hur logiskt människor tänker och hur okomplicerat det är att föra ett resonemang om försvar, skydd och säkerhet. Alla dessa reaktioner gör mig naturligtvis glad, men samtidigt vänds min entusiasm i uppgivet mörker och plågsam frustration när jag tänker på vad det är som hindrar att detta inte omsätts i praktiska åtgärder. Inte sällan känner jag att "gräsrotslogiken" tilltar med personens avstånd från "försvarssektorn".

Av Håkan Juholt

Bereda vad? Vilket försvar? Frågorna är i all sin enkelhet försåtligt svårbesvarade. Det senaste halvåret har jag besökt ett 50-tal olika

Foto: Martin Naucier

försvarsmöten runt om i landet. Inte endast den geografiska spännvidden har varit utmanande bred, för trots oro för jobben eller den egna föreningens framtid har samtalen snabbt landat i de svåra frågorna. Faktiskt samma funderingar som grannar och vänner lyfter när de får för sig att försvarsfrågor är just det jag helst av allt vill tala med dem om över en öl eller i samband med en travkväll.

Vad hotar oss? Hur ska vi skydda oss? Vad kan vi? Vad vill vi?

Den linje jag driver i Försvarsberedningens arbete är att försvaret av Sverige ändrar karaktär och att förändringen av det militära försvaret är ett inslag i detta, men att förändringen är betydligt större än så. Såväl invasionsförsvar som totalförsvar hör gårdagen till. Jag vill att det politiska beredningsarbetet utgår från förutsättningen att det är vårt moderna högteknologiska samhälles sårbarhet som är den främsta säkerhetspolitiska utmaningen. Att vi förmår att åstadkomma en gemensam grundsyn på säkerhetsbyggande arbete över hela hotskalan, och över flera politikområden. Att vi inser att staters maktmonopol är brutet, att angrepp i syfte att skada värden och funktioner kan ske utan förvarning, att hoten är gränsöverskridande och att vår säkerhetspolitik ska kunna leva upp till en fördjupad solidaritet mellan EU:s länder.

I rysligt förkortad version är detta min utgångspunkt och då duger inte det vi gör i dag. Det är för mycket prat och för lite verkstad. Försvarsmakten har knappt påbörjat förvandlingen bort från en produktionsapparat som skulle användas senare, till omedelbar användbarhet. Det är för mycket av planeringsfixering och många presenterar hellre kraven på utbildningsplattformar än på insatsorganisationen. På raka frågor får jag svaret att det är grundorganisationens krav som styr personalförsörjningen. Förtvivlan över avsaknaden av fart i förändringen beskrivs kanske bäst av uttrycket "insatt insatsförsvar", det är ett generande förtydligande.

Också på denna punkt måste den politiska beställningen i försvarsbeslutet vara klar och tydlig. Sverige ska prioritera förband, som utifrån en differentierad beredskap, är användbara för uppgifter i dag, det ger dessutom bästa grunden för utvecklingsförmåga på sikt och för att möta framtida hot.

Långt mellan ord och handling

Avståndet mellan ord och handling är också oacceptabelt stort inom området vi kallar "det nätverksbaserade försvaret". I takt med att jag lyssnar till svenska och engelska powerpointpresentationer om de stora planerna funderar jag allt intensivare över varför våra flygförare inte kan kommunicera med svensk trupp i behov av eldunderstöd, eller varför inte bataljonschefen i Pristina kan se ett upplopp via en soldats kamera redan igår. Det senare är ju en teknik som flera av mina grannars ungdomar redan använder sig av i sitt dagliga umgänge.

Hela tiden slås jag av hur logiskt människor tänker och hur okomplicerat det är att föra ett resonemang om försvar, skydd och säkerhet. Alla dessa reaktioner gör mig naturligtvis glad, men samtidigt vänds min entusiasm i uppgivet mörker och plågsam frustration när jag efteråt sitter i bilen, på tåget eller i flygstolen, och tänker på vad det är som hindrar att detta inte omsätts i praktiska åtgärder. Inte sällan känner jag att "gräsrotslogiken" tilltar med personens avstånd från "försvarssektorn".

Tanken är god, men sektorerna styr

Med mitt perspektiv, snart tio år som försvarspolitiker, vet jag att det som känns mest logiskt faktiskt också oftast formulerats i politiska visioner. Det politiska stödet för förändring har funnits där. Inte i alla delar och inte i alla sammanhang, men när det gäller kravet på helhetssyn och det bredare säkerhetstänkandet är det inte politisk tankekraft som saknats.

Men idéerna har inte omsatts i beslut och åtgärder.

Tvärtom har såväl politiker som regeringstjänstemän och centralbyråkrater, självklart övertygade att syftet varit gott, men ändå utifrån ett snävt sektorsperspektiv, upphetsat argumenterat för den egna verksamheten och den egna myndighetens väl och ve.

"-Terrorismen är Justitiedepartementets ansvar, det ska beredningen inte fundera på", konstaterades det torrt, av nästan alla, före den 11 september 2001 och av överraskande många därefter. "

"-Ett vidgat säkerhetsbegrepp öppnar upp försvarsbudgeten" och

"-vi måste värna de försvarspolitiska fundamenta", fick jag tidigt lära mig.

Jag får ibland ganska hård kritik för att jag driver behovet av tvärspektoriella lösningar och samordning mellan myndigheter.

"-Du har drivit det där för långt Håkan." "-Du är inte seriös, folk slutar att lyssna på dig, du är orättvis, så där illa är det inte", är besked jag fått. Kanske har mina kritiker rätt, kanske är jag ännu en riksdagsledamot som, i uttryck för en bottenlös okunskap, tänkt fel.

När jag lyssnar till en föredragning om hur de europeiska försvarsmakterna ska kunna genomföra pooling av resurser för att åstadkomma internationell samordning och utnyttja resurserna mer effektivt, kommer jag på mig själv med att fundera över hur en politisk beställning av nationell pooling skulle se ut. Kör in den beställningen i vår sektoriserade struktur av utskott i riksdagen, departement och myndigheter.

Klart att det är enklast att börja med greker och portugiser...

Ansvarskommittén, under landshövding Mats Svegfors ledning, tar upp helhetssyn och tvärssektoriella lösningar som en av fyra förutsättningar för utveckling. I sitt delbetänkande skriver kommittén: "...sektoriseringen begränsar samtidigt samhällets förmåga till helhetssyn och därmed möjligheterna att fortlöpande anpassa organisation, resursfördelning, tekniker, regelsystem etc. till förändrade förhållanden."

Problemet är inte på något sätt nytt. Den norska maktutredningen beskrev redan för tjugo år sedan förekomsten av skilda departementskulturer i Norge som en av de viktigaste förklaringarna till politisk vanmakt i det norska samhället.

Slaget om principen är vunnet

Trots mitt dystra anslag menar jag att trenden ändå är positiv. Det politiska slaget om principen är vunnet. Allt fler argumenterar med utgångspunkt i en gemensam syn på vad som hotar oss och de strukturella problem som uppmärksammades av Försvarsberedningen för flera år sedan, och som blivit tydliga genom en rad verkliga händelser, engagerar.

Lokala samordningsmodeller och lösningar har skapats, som väl inte i alla delar är kända eller bekräftade av centralmyndigheterna, men som fungerar och det är faktiskt det viktiga.

Försvarsindustrin engagerar sig i frågor om samhällets säkerhet och ser nya marknadsmöjligheter. Fler och fler stödjer tanken om att FMV bör ersättas av ett SMV (statens materialverk), för att uppnå en bättre koordinering av statlig upphandling.

Och i inledningen till sammanställningen av remissvaren på 11-septemberutredningen kan man läsa *"De flesta remissinstanser välkomnar utredningens kartläggning av ett effektivt utnyttjande av landets samlade beredskap vad gäller terrorism och andra liknande extraordinära händelser"*. Så i någon mån har vår anpassningsfilosofi fungerat - många har nu anpassat sig... Jag är därför i grunden optimistisk - men otålig. Jag är övertygad om att vi ska kunna komma fram till ett fungerande samhällsförsvaret, med omedelbar krishanteringsförmåga.

Försvaret förtjänar politiskt stöd

För mig är det mesta i Försvarsmaktens särskilda hemställan logiskt och förtjänar politiskt stöd. Myndighetens förslag och förklaringar är resultatet av den politiska omsvängning som det nu är dags att ta konsekvenserna av.

Vår ambition rörande internationella insatser måste tillåtas bli den viktigaste styrande parametern på kort och medellång sikt. Förmåga till internationella insatser handlar både om att kunna vara närvarande i ett konfliktområde under lång tid i stabiliserande syfte, och om att snabbt kunna ingripa i en uppblussande konflikt. För Försvarsmakten uppstår därför krav på att skapa förband med snabb insatsförmåga men också förband som kan hållas kvar i insatsområdet under lång tid. Detta kommer att ställa krav på utformningen av förbanden, utbildningen, och inte minst på personalförsörjningen.

Förband som ska kunna användas i höga våldsnivåer och förband med hög beredskap, kräver anställd och tjänstgörande personal i samövade förband. Det framtida försvaret ska ha en ändamålsstyrd och ekonomiskt robust personalpolitik där officerare tjänstgör i befattningar som kräver militär professionalism.

Officerarnas kompetens och förmåga ska i första hand relateras till insatsorganisationens behov! Försvarsmakten bör få politiskt stöd för att arbeta vidare med frågan om tidsbegränsade anställningar. Med en ny tillämpning av värnplikten kan vi få rätt personal i tillräcklig omfattning till de internationella uppdragen. Vidare är det orimligt att officerare som väljer att vara anställda i Försvarsmakten inte har någon skyldighet att delta i internationella insatser. Tidigare ställningstaganden kring obligatorium verkar inte räcka till.

Storleken, kompetensen och åldersstrukturen hos officerskåren blir också ett problem när kraven på försvaret förändras. En hög förmåga till internationella insatser med påföljande förbandsproduktion och deltagande i internationella insatser ställer krav på ett betydande antal yngre truppbefäl. Samtidigt medför den förändrade hotbilden och det radikalt minskade antalet förband att behovet av äldre officerare minskar betydligt, varför en från Försvarsmakten separerad avvecklingsorganisation bör inrättas för att på bästa sätt hantera denna svåra uppgift.

Det kraftigt reducerade antalet förband i insatsorganisationen får även konsekvenser för materielförsörjningen. I de flesta fall är det inte ekonomiskt försvarbart att utveckla materiel för ett litet antal förband i insatsorganisationen. Ökat internationellt samarbete blir därför än mer nödvändigt. Idag levereras materiel som inte fullt ut behövs i insatsorganisationen. För att undvika liknande situationer i framtiden är det angeläget att vidta åtgärder för att skapa flexibilitet i materielförsörjningen. Dessa åtgärder kan leda till ökade kostnader till exempel form av högre styckepriser. En situation uppstår då där kostnader för flexibilitet, möjlighet till anskaffning av färdigutvecklad materiel och bevarande av kompetens och utvecklingsförmåga hos nationell och europeisk försvarsindustri noggrant måste vägas mot varandra. Det blir svårt, men allvarligast vore om det politiska systemet väljer att passivt avvakta och vänta ut frågan.

Vi ansvariga sviker medborgarna

Försvaret av Sverige förändras. Det är uppenbart i Försvarsmakten, på FOI, FMV, på försvarsdepartementet och det märks i industrin och på de orter som Försvarsmakten lämnar. Det är dock inte tillräckligt. Försvaret av Sverige stannar inte vid dessa gränser. Avsaknaden av helhetssyn gör oss svagare och försämrar vår förmåga. Vi ansvariga, sviker medborgarna. Tidigare påstods att försvarspolitikerna tar vid där utrikespolitiken misslyckats. Idag kan vi konstatera att försvaret av Sverige börjar i näringspolitiken och i kommuner och myndigheters förmåga att omedelbart hantera kriser och bygger på vad vi i samverkan med andra länder kan göra för att värna de värden vi delar med varandra. Dagens sektorsindelning i departement, utskott i riksdagen och olika myndigheter är i det sammanhanget inte en tillgång.

Den förändringen vore något att bereda, en värdig uppgift för en bred sårbarhets- och säkerhetsberedning. Ur den processen skulle det verkligt nya försvaret kunna växa fram.

Håkan Juholt är socialdemokratisk riksdagsledamot och ordförande i försvarsberedningen.

Två boktips: I krisen prövas ordningsmakten och Irakkriget - Perspektiv på politik och krigföring

Irakkriget och nationella kriser som Palme-mordet och EU-kravallerna i Göteborg, är temat för de böcker som Framsyns redaktör Jan-Ivar Askelin här ger ett smakprov på.

I krisen prövas ordningsmakten

Dan Hansén och Ahn-Za Hagström

ISBN 91-7223-205-6

Sex fallstudier av extraordinära händelser där det svenska rättssamhället har satts på prov.

Den senaste händelsen var EU-kravallerna i Göteborg. I en statlig utredning kritiserades polisen. Utredarna ville ha mer kunskap om polisens strukturella problem. Denna bok är delvis ett svar på detta.

Nästa kris ska inte behandlas annorlunda, utan bättre, skriver i förordet professor Bengt Sundelius vid Crismart, Försvarshögskolan.

De sex fallen delas upp i tre epoker. Bulltoftakapningen, Norrmalmstorgsdramat och attentatet mot den västtyska ambassaden är alla från 1970-talet. Palmemordet är från 1980-talet och Malexandermorden och Göteborgskravallerna från 1990-talet. Varje fall beskrivs noga och de viktiga beslutstillfällena pekas ut. Alla fallen sätts in i sin tid. De tre 70-talsdramerna krishanterades i stort sett av trojkan Olof Palme, justitieminister Lennart Geijer och rikspolischefen Carl Persson. Polisen hade då en stark personlighet i Carl Persson. När han försvann saknade polisen denna starka ledare på riksplanet. Däremot hade Hans Holmér seglat upp som polisens ansikte. Men han var på det lokala planet och dessutom inte riktig polis utan jurist. Men Holmér gjorde sig bra i medierna och försäkrade att polisen var på rätt spår i jakten på

statsministerns mördare. När detta visade sig vara villospår kom polisens brister idagen och Holmér försvann.

1980-talets kriser kan bland annat ses mot bakgrunden att det rasistiska våldet kommit in i samhället och att den organiserade brottsligheten blivit gränsöverskridande. En annan faktor är den rörelse med anarkistiska drag som växt fram i protest mot globaliseringen.

Denna bok handlar om krisen, polisen och politiken och betydelsen av att värna och vårda den demokratiska rättsstaten. I nöden prövas vännen och i krisen det demokratiska sinnelaget. Om det inte finns förtroende för polisens och politikernas förmåga att hantera svåra kriser på detta område hotas i längden även demokratin, skriver författarna.

Deras slutsatser är tankeväckande. Trots att samhället ändrats så mycket sedan 1970-talet så går vissa mönster igen. Polisen har mycket svårt att lära av sina misstag och när det händer något extraordinärt i Sverige så blir vi tagna på sängen. Standardreaktionen är att "det kan inte hända här". Uppmålandet av den svenska trygghetsbilden är till och med en av det svenska samhällets sårbarheter, skriver författarna.

Just när de är färdiga med boken mördas landets utrikesminister och man konstaterar att "mördarens framgång innebär ett obestridligt polisiärt misslyckande."

Nu, ett år senare, frias Säpo från att ha gjort något fel.

Bara detta gör det värt att läsa denna bok noga.

Irakkriget - Perspektiv på politik och krigföring

Redaktörer: Bengt Anderberg, Anders Cedergren, Stefan Ring, Jan Ångström.

ISBN 91-89683-64-1

Irakkriget är som bekant inte ett avslutat kapitel. Sedan kriget slutade har flera amerikanska soldater stupat än under de få veckor som själva kriget varade. Antalet irakiska offer är okänt, men kan räknas i tusental.

Experter från Försvarshögskolan och Totalförsvarets forskningsinstitut har gjort ett försök att sammanfatta de viktigaste skeendena fram till hösten 2003. I 16 artiklar behandlas politik och strategi i Irakkrigets upptakt, och teori och strategi under krigets förlopp.

Vi har förmodligen mer att lära av vad som hänt på de säkerhets-politiska, folkrättsliga och humanitära områdena än de rent militära, skriver Bengt Anderberg i sitt förord. Något egentligt krig mellan två parter blev det ju inte.

Lars Ericson söker Iraks rötter i historien, från forna tiders stormakters huggsexa på det Ottomanska våldet. Jakten på olja spelade en stor roll redan för nästan hundra år sedan. Irak som är en del av civilisationens vagga, men som egentligen inte har varit en nation. Här finns nog många av svaren på dagens frågor.

Nils Marius Rekkedal går ännu längre tillbaka och hävdar att Sun Zis 2 500 år gamla teorier om krig och konflikter fortfarande är gångbara. Det finns en avvägning mellan att använda militärt våld och att bruka andra metoder, skriver författaren.

Massförstörelsevapen var ju vad kriget handlade om. Sedan denna bok skrevs har både George Bush och Tony Blair fått slå till reträtt i denna fråga. Åke Sellström har arbetat som vapeninspektör i Irak och tillsammans med andra kolleger från FOI beskriver han i detalj historien om Irak, vapeninspektörerna och massförstörelsevapnen.

En stor uppmärksamhet ägnas åt hur Irakkriget förändrade medie-landskapet i arabvärlden, som denna gång fick sin konflikt bevakad av sina egna tv-stationer. Intressant är också reflexionen att många amerikaner fördrog den brittiska public service-kanalen BBC framför sina kommersiella stationers patriotiska sändningar.

Naturligtvis skildras också de militära aspekterna av det korta kriget med förbehållet att styrkorna var för ojämna. Carl von Clausewitz tankar från Napoleontiden lever vidare i formandet av den amerikanska

strategin. Den amerikanska tekniska överlägsenheten spelade faktiskt en mindre roll än vad som tycktes framgå av tv-bilderna från kriget.

Stort ansvar väntar liten superhelikopter

Helikopter 14 i Sverige eller NH-90 internationellt.

Fakta: Vägen fram till den moderna helikoptern.

En efterlängtd helikopter är på väg att landa i det svenska försvaret. Den har mörkerseende och avancerad radar och styrs med en joystick. Helikopter 14 är resultatet av ett nordiskt samarbetsprojekt och är skraddarsydd för att passa det nätverksbaserade försvaret.

Av Jan-Ivar Askelin

Helikoptern har kommit in i Jas-åldern.

- Men det är inte så svårt att flyga helikopter. Det är som att lära sig cykla. När man väl kan det sitter det där, säger Kenth Malmberg som flugit helikopter i 28 år. Det kan vara svårare att köra bil i en storstad.

Kenth Malmberg är "teamleader" i Nordic Standard Helicopter Program (NSHP) och även delprojektledare för "training" i den svenska delen av projektet.

- Det svåra är inte att starta, flyga och landa. Det kan nästan vem som helst lära sig. Det svåra är att landa på besvärliga ställen i dåligt väder, och att manövrera helikoptern där det är trångt, vilket det ofta handlar om för militära helikopterförare. Det finns inte lång tid att förbereda sig inför ett uppdrag, som att i mörker och dåligt väder vinscha upp en akut sjuk person från ett fartyg.

- I den så kallade stresskonen, när alla lampor lyser rött, då gäller det att välja bort det minst viktiga. Det är det svåra och det viktigaste i urvalsprocessen för helikopterpiloter.

Der är lätt att tro att det endast är personer med nerver av stål, eller helst inga nerver alls, som passar för detta jobb. På frågan om vad som krävs av en bra helikopterpilot svarar Kenth Malmberg att det gäller att kunna jobba i lag. Oavsett insats hänger resultatet på att alla drar åt samma håll. Det spelar ingen roll hur skicklig piloten är om inte ytbärgaren kan göra sitt jobb.

Piloten styr med joystick

Den nya svårigheten är att lära sig att utnyttja alla nya system som finns på den moderna helikoptern, kallad helikopter 14 i Sverige och NH-90 internationellt. Omställningen har jämförts med att flygvapnet skulle ha gått direkt från Tunnan till Gripen.

Till skillnad från Vertolhelikoptrarna, som kom i början på 1960-talet, har NH-90 många nya funktioner. Sättet att arbeta i helikoptern blir annorlunda mot tidigare. Medan maskinen till stor del sköter flygandet ska besättningen vara systemoperatörer. Piloterna har fem bildskärmar framför sig. Borta är den gamla klockbutikscockpiten med en uppsjö av visare. I stället har helikoptern fått vad som internationellt kallas en glass-cockpit. Piloten kan välja vad som ska visas på skärmarna och det gäller att han gör rätt val. Helikoptern har ett styrsystem av samma typ som Gripen. Det innebär att pilotens spakar fungerar mer

som en joystick i ett dataspel än som en del av själva helikoptern. Piloten talar via spakrörelser om vad han vill att helikoptern ska göra. Sedan räknar datorerna ut hur rotorbladen ska ställas in på huvudrotorn och stjärt-rotorn. Denna helikopter är en av de första i världen med ett så avancerat styrsystem, som på flygarspråk kallas fly-by-wire.

Kostar som ett Jasplan

Sverige har beställt 18 helikoptrar med option på ytterligare sju. En fullt utrustad helikopter kostar ungefär som ett Jasplan och då gäller det att besättningen är så välövad att helikopterns alla konster kan utnyttjas. Därför studeras nu vilka typer av utbildningshjälpmedel som ska användas i helikoptern. Det får inte vara för litet, men inte heller för mycket eftersom utbildningshjälpmedel är dyra.

Det nordiska samarbetet om försvarsmateriel har resulterat i bland annat ubåtsprojektet Viking och den splitterskyddade granatkastaren SSG 120. Det fanns även ett gemensamt behov i Danmark, Finland, Norge och Sverige av en medeltung transporthelikopter. De svenska helikoptrarna gick på övertid. Det fanns uppenbara fördelar med ett samordiskt projekt. Det skulle bli en längre serie och därmed ett lägre styckpris. Ett sådant projekt kunde också samordna det komplicerade underhållet, utbildning och träning.

Danmark gick sedan sin egen väg och valde en helikopter med längre räckvidd. Danmark ska klara sjöräddning ända upp till Färöarna. Det finns en gemensam projektgrupp (NSHP) och varje land har dessutom sin egen projektgrupp.

Två studier har gjorts. En svensk, av FOI, som studerar behovet av en simulator med rörelsesystem kontra en enklare simulator utan rörelsesystem. Rörelsesystemet ger simulatören möjlighet att röra sig i sex frihetsgrader och ger en upplevelse av verklig acceleration och lutning.

Den andra studien är en analys av utbildningsbehovet med en rekommendation av den mest kostnadseffektiva kombinationen av utbildningshjälpmedel som

- Computer Based Training (CBT)
- Virtual Maintenance Trainers (VMT)
- Rear Cabin Trainers (RCT)
- Tactical Procedure Trainers (TPT)
- Full Flight Simulators (FFS)

- En FFS kan kosta mer än en helikopter, säger Kenth Malmberg. Vi kan klara många moment även i en enklare simulator utan rörelsesystem, men den går inte att undvara helt. Den behövs för att öva de svåraste momenten, exempelvis stjärtrotorhaveri och autorotationer.

Stjärtrotorhaveri kan vara mardrömmen för en helikopterpilot. Då börjar helikoptern att snabbt svänga runt huvudrotoraxeln och piloten kan tappa kontrollen. Den rätta åtgärden är att strypa kraften till huvud-rotorn. Då försvinner vridmomenten i axeln och helikoptern sjunker snabbt mot marken. Vid övning av denna typ av nödåtgärder ger en flygsimulator med fullt rörelsesystem den bästa träningen.

Gemensam simulator

- Finland, Norge och Sverige har gemensamt ett simulatorbehov som motiverar en FFS. Inriktningen är att en simulator ska placeras i något av länderna. Övriga utbildningshjälpmedel kommer förmodligen att placeras lokalt.

Svårigheten är att välja mellan alla dessa olika utbildningshjälpmedel, från den dyra flygsimulatören (FFS) till ett vanligt dataprogram (CBT). Det är här som analysen kommer in. Det kallas för Training Needs Analysis (TNA) och är en metod som används flitigt i USA och Storbritannien. Det nordiska helikopterprogrammet NSHP valde att följa en brittisk metodik. Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI) ska genomföra TNA-studien. Den genomförs i nära samarbete med försvarsmakterna i Finland, Norge och Sverige. Arbetet beskrivs på sidorna 32-33. Det finns även ett samarbete med Nahema när det gäller utveckling av utbildningshjälpmedlen i syfte att fler ska dela på kostnaden.

Helikoptrar är ofta mycket dyra. Man kan ju fråga sig varför en låda med en snurra på taket ska kosta så mycket. Kenth Malmberg förklarar:

- Det har alltid varit dyrt med helikoptrar. En förklaring är att serierna är så korta. All utveckling ska bäras av några få enheter och så är själva drivlinan komplicerad. Den största kostnaden ligger på motorer, växlar och rotorsystem. Det är mycket hårda krav på driftsäkerhet. I den nya helikoptern ska rotorväxeln, till exempel, tåla att gå i en halvtimme utan olja.

- Däremot har underhållet blivit enklare. Det finns ett datoriserat övervakningssystem som är så säkert att det går att köra helikoptern ända tills man verkligen upptäcker att saker håller på att slitas ut. Vi förväntar oss en betydligt bättre tillgänglighet på det här systemet jämfört med tidigare system.

Redo att rycka in

Helikoptern är en enhetshelikopter och ska klara alla konster som vi tidigare behövde olika helikoptertyper för, som trupptransport, ubåtsjakt och sjö- och flygräddning. Sverige satsar på färre och mer avancerade helikoptrar för att tillföra mer till det nätverksbaserade försvaret. Helikoptrarna har ett avancerat ledningssystem som konstruerats av Saab och ska bli kraftfulla noder i nätverket.

Det har talats mycket om att när den nya helikoptern kommer, får Sverige en luft-buren bataljon som likt en brandkårsstyrka är redo att rycka in när det osar hett. Men helikopter 14 är ingen stor helikopter. Det finns plats för 16 soldater och även om Sverige lyckades få tillverkaren att höja taket till ståhöjd så blir det ganska trångt. Det krävs åtskilliga helikoptervändor för att flytta på en bataljon. Men framför allt krävs det en eskort.

- Utan eskort kan man lika gärna skicka soldaterna med en budfirma, säger Kenth Malmberg, som inte skulle bli överraskad om debatten om attackhelikoptrar dyker upp igen.

- Den gången handlade det om attackhelikopter eller ny stridsvagn. Stridsvagnen kan bekämpa andra stridsvagnar och ta och behålla terräng. Attackhelikoptern är visserligen snabb och rörlig, men den tar ingen terräng. Däremot skulle den behövas för att eskortera transporthelikoptrarna och hålla nere beskjutning från marken. Transporthelikoptern kan bestyckas för eget skydd och den kan även bära raketer, robotar och torpeder. Men den är ingen attackhelikopter.

Utrustad med mörkerseende

Det är ovisst om helikoptern någonsin hamnar i strid. Däremot kommer den med säkerhet att rädda nödställda och släcka skogsbränder. Det är här den nya tekniken kommer att spela en roll. Helikopter 14 har som andra moderna helikoptrar utrustning för att se i mörker. Det finns både mörkerglasögon, night vision goggles (NVG) och en Forward Looking Infra Red (FLIR). Det är en sensor som känner av värme, därefter skapas en bild som bygger på värmestrålning och inte på synligt ljus. Därmed kanske vi slipper höra det, för en utvecklad nation, så pinsamma beskedet att spaningarna inställdes vid mörkrets inbrott.

- Om vi haft denna utrustning när Estonia gick under hade vi kunnat göra en betydligt bättre insats, säger Kenth Malmberg, som deltagit i åtskilliga mer eller mindre dramatiska uttryckningar.

Helikoptern har även avancerad radar, aktiv och passiv sonar och motmedelssystem.

Av Jan-Ivar Askelin är redaktör för Framsyn.

FAKTARUTA

Vägen fram till den moderna helikoptern 1990 inledde Frankrike, Tyskland, Italien och Holland ett samarbete om att gemensamt utveckla och köpa en medeltung helikopter.

1992 bildades Nato Helicopter Design&Development Production and Logistic Management Agency ,Nahema. Samtidigt bildades Nato Helicopter Industries (NHI) som skulle utveckla och tillverka den nya helikoptern. Bakom stod företagen Eurocopter (Frankrike); Eurocopter Deutschland (Tyskland), Augusta (Italien) och Fokker (Holland).

2000 beställde de fyra länderna totalt 243 helikoptrar i olika versioner med option på ytterligare 55.

2001 anslöt sig Portugal till Nahema och beställde tio helikoptrar. Samma år beställde Grekland 25 (med option på 14). Sverige beställde 18 helikoptrar (med option på sju), Finland 20 och Norge 14 (med option på tio).

Skickligare pilot med simulator

Britta Levin, här i en Jas-simulator, undersöker vilka träningsmöjligheter som behövs för att utbilda personalen till den nya helikoptern.

Förberedelser i en simulator gör inläringen i helikoptern bättre. Men helikoptersimulatorer är dyra. Det kan till och med vara dyrare att simulera än att öva med den faktiska helikoptern. Det konstaterar Britta Levin, som arbetar med FOI:s utbildningsprojekt runt den nya helikopter 14.

Av Jan-Ivar Askelin

Britta Levin är i slutfasen av att genomföra en utvärdering som ska ge Nordic Standard Helicopter Program (NSHP) ett beslutsunderlag inför anskaffningen av träningsutrustning till helikoptrarna. I korthet handlar projektet om hur man ska få mest träningseffekt för pengarna.

Forskare vid FOI:s institution för Människa-System-Interaktion har undersökt vad helikopterpersonal, både den flygande besättningen och teknisk personal på marken, behöver kunna och hur de på ett kostnadseffektivt sätt ska lära sig detta. För att komma fram till vad som ska övas och vilken typ av plattform som är bäst lämpad, används en metodik som kallas Training Need Analysis (TNA). Då även anskaffningen av träningsutrustning är ett samnordiskt projekt, beslutade NSHP att TNA:n skulle omfatta alla tre länderna. En TNA innebär att man undersöker vilka uppgifter som ska genomföras, vem som ska utföra dem och vilka färdigheter som krävs. Man utgår ifrån helikoptern och de olika typer av uppdrag som är tänkt att genomföras. Varje uppdrag indelas i delmoment och man analyserar vem i helikoptern eller på marken som gör vad och vilka som samarbetar.

När uppdragen studerades på detta sätt blev det uppenbart för FOI att det är laget som genomför ett uppdrag, inte enskilda besättningsmän.

- Det är viktigt att besättningen arbetar tillsammans och fungerar som ett lag, säger Jan Andersson, FOI. Oavsett uppdrag krävs att två eller flera samarbetar för att lösa uppgiften. Ett fungerande besättningssamarbete förutsätter träning. En simulator som består av en cockpit ihopkopplad med den bakre kabinen är en bra plattform för att öva olika typer av samarbete.

Det komplexa gränssnittet i NH90 ställer stora krav på hela besättningen. Piloterna ser till att helikoptern framförs på ett säkert sätt samtidigt som olika sensorer ska manövreras. Till sin hjälp har de den taktiska officeren som, beroende på uppdrag, kan sköta sensorer, navigering, stötta sonaroperatören samt "hålla koll på läget" i största allmänhet. När piloternas värld handlar om sekunder räknar taktikern i minuter. Å andra sidan ska taktikern kunna hålla en massa bollar i luften och ha en utpräglad känsla för målens läge i tre dimensioner - detta kräver ett bra arbetsminne.

I en TNA studeras hur svårt det är att utföra uppgiften i verkligheten, hur viktig den är och hur ofta uppgiften utförs. Detta ger sammantaget ett värde på hur mycket övning som behövs. När ett nytt helikoptersystem införs, möts det av flygare med olika bakgrund. En del är veteraner - fast på äldre teknik. Andra kommer direkt från skolan - och är vana vid moderna gränssnitt. Detta innebär att mängden övningar kommer att behöva anpassas efter elevernas olika förutsättningar.

- Steget till den nya helikoptern är ett tekniksprång som för in flygteknikerna på marken i en ny värld, säger Peter Svenmarck, FOI.

I dag har man specialister för olika tekniska delsystem som är åtskilda. En tar hand om luften som kylar, en annan sköter startsystemet och en tredje svarar för motorn. I den nya helikoptern är alla dessa system sammanfogade i ett gemensamt datasystem. Det ställer helt nya krav på den som ska sköta service och felsökning.

Inbyggda felsökningsfunktioner hjälper teknikerna att hitta de vanligaste felen men för att hitta svårare fel måste teknikerna förstå och tolka ett par tusen parametrar, som registreras kontinuerligt under flygningen. Helikopterteknikerna behöver därför mycket träning och precis som Gripenteknikerna kommer de att öva i en simulator. Det kan tyckas enkelt att simulera ett enkelt fel, men så är det inte. För att hitta glappkontakten krävs i verkligheten ett detektivarbete av teknikern och den verkligheten måste också kunna simuleras. I vissa avseenden är det enklare att göra simuleringar för en pilot. När denne ställs inför ett problem är svaret att trycka på rätt knappar. När teknikern analyserar ett fel så måste alla detaljer i systemet simuleras. Genom att efterlikna datasystemets beteende både när det fungerar och när något är fel kan verkliga problem återskapas i simulatören.

Utbudet av utbildningshjälpmedel, så kallade träningsmedia, är brett. Det spänner från computer aided instructions (CAI), för självstudier till en full flight simulator (FFS), försedd med rörelsesystem och lika stort synfält som i den riktiga helikoptern. För besättningen i bakre kabin finns en rear cabin trainer (RCT).

- Slutfasen av TNA:n ägnas åt att jämföra träningsbehovet med träningsmedia. I vissa fall kanske simulatorerna blir onödigt dyra i förhållande till vad som kan övas. Det är sådana avvägningar som FOI nu studerar. För vissa moment är simulatören nödvändig, framför allt för att öva nödsituationer och särskilt farliga moment, säger Britta Levin.

En av anledningarna till att helikoptersimulatorer är så dyra är att piloten måste kunna se nedåt och långt åt sidorna, vilket kräver ett stort visuellt displaysystem. Ett annat skäl är rörelseplattformen, som ska ge den rätta känslan under manövrering.

Jan-Ivar Askelin är redaktör för Framsyn.

Rätt övning för många färdigheter

Försvarets nya avancerade helikopter 14 kan anpassas för många olika uppdrag. [Ladda hem en grafik som pdf-fil för att se vilka!](#)

Foto Martin Naucle

-Vi har ambitionen att vara Europa-ledande säger Helena Bergman, FOI:s avdelning Vapen och Skydd.

för verksamheten krymper. Därmed blir det naturligt att söka sig ut på andra marknader. De kompetenser, i flera fall ledande, sett ur ett internationellt perspektiv, som utvecklats vid Grindsjön kommer då väl till pass.

-Vi har ambitionen att vara Europa-ledande när det gäller energetiska material, beräkningsfysik och penetrationsmekanik, säger Helena Bergman.

Krutgubbar - ett utdöende släkte

Nu börjar det bli bråttom att ta fatt i kompetensen innan alla krutgubbar och -gummor går i pension. FOI:s avdelning Vapen och skydd samarbetar nära med branschen, bland annat i Kompetenscentrum energetiska material (KCEM).

Av Bo Silfverberg och Per Axel Nordfeldt

-Branschen har krympt och de få aktörer som finns kvar måste ha en arena att mötas på. Då är det bra att vi har KCEM, en gudabenådad organisation för att anordna kurser och konferenser inom det energetiska området, säger Helena Bergman, chef för FOI:s avdelning för vapen och skydd vid Grindsjön söder om Stockholm.

FOI:s arbete vid Grindsjön har haft en central roll vid utvecklingen av svenska vapensystem. Fortfarande är den militärt inriktade verksamheten dominerande. Omkring tre fjärdedelar av verksamheten finansieras genom försvarets beställningar.

I takt med bantningarna inom försvaret påverkas verksamheten vid Grindsjön precis som den i Sverige baserade försvarsindustrin. Basen

Internationellt samarbetar FOI huvudsakligen med systerorganisationer i flera länder, inte så ofta direkt med andra försvarsmakter. På den svenska marknaden har FOI:s avdelning vid Grindsjön bland annat medverkat vid utarbetandet av ett bättre sprängmedel utan giftiga gaser för krockkuddar. Avdelningen för vapen och skydd säljer även tjänster inom området risk-analys. Bland kunderna finns bland annat räddningsverket och vägverket, men även flera privata företag som är skyldiga att exempelvis vidta åtgärder för att hindra spridning av brand.

- Det är, av naturliga skäl, en stor fördel att vara van att ofta arbeta med teknik för fjärrstyrning av experiment, säger Helena Bergman.

Målet är att om sex år ha 30 procent av omsättningen från civila kunder. En ambition som ska uppnås utan att minska på samarbetet med de traditionella kunderna. I stället ska försäljningen öka totalt för att rymma även den ökade civila marknaden.

Samarbetar med industrin

FOI samarbetar ofta med den i Sverige baserade försvarsindustrin. Det är inte ovanligt att industrin vill låta ett oberoende forskningsinstitut prova en produkt eller en del av en produkt. FOI kan även ha anledning att lägga ut beställningar till industrin. Helena Bergman nämner att FOI har ett intresse av att följa Karlskogaföretaget Chematurs arbete med att genom överkritisk teknologi göra kvalificerad rening av till exempel avloppsslam och trycksvärta i returpapper.

- Man kan ju använda tekniken också för destruering av ammunition, förklarar hon. FOI har även vid behov använt sig av Chematurs ursprungliga kärnverksamhet, att bygga anläggningar för tillverkning av explosiva ämnen.

-Vi diskuterar också till exempel med Nils Örnebring på Saab Bofors Dynamics. Han kan beskriva vad han behöver ha kontrollerat och våra forskare kan hjälpa honom med det. Han har även hjälpt oss flera gånger.

Nils Örnebring är en av Sveriges få kvarvarande experter på tändämnen. Han arbetar på Björkborns industriområde i Karlskoga och är ansvarig för företagets produktion av explosiva komponenter.

Med sin filosofie magisterexamen i kemi tänkte han först bli lärare men såg utifrån sina egna skolerfarenheter att lärarjobbet inte alltid tycks ge incitament till utveckling. Efter en tid med utveckling av blodanalyser vid klinisk-kemiska laboratoriet i Karlstad såg han annonsen om att FFV sökte folk till sin anläggning i Karlstad. En framtidsbransch, tänkte han i mitten av 60-talet, och statlig anställning dessutom.

Nils Örnebring fick lära sig jobbet från grunden. På experimentlaboratoriet vid FFV:s föregångare till det som efter alla turer i omstruktureringen skulle bli Saab Bofors Dynamics lärde sig Nils Örnebring om tändämnen av civilingenjör Thore G Hansson. Efter hand fick han lära sig apteringsteknik, om sekundära sprängämnen och att fylla granater. Nils Örnebring arbetade bland annat under laborator Sten Almroth på FOI:s anläggning i Ursvik i Sundbyberg under en tid.

1990 var Nils Örnebring ansvarig för explosiva komponenter i Karlstad. Då flyttades verksamheten till Karlskoga. Under flera turer gick man sedan från att vara statligt affärsverk till att bli en del av Saabkoncernen.

Dominoeffekt i branschen

Nils Örnebring har fått arbeta i utvecklingens framkant. Förutom utveckling av vapensystem och ammunition har det även handlat om att delta i utvecklingen genom produktion av explosiva komponenter till krockkuddar, delvis tillsammans med FOI. Det know-how som han och företaget har, har han till exempel också delat med sig av till ett företag som utvecklar explosiva applikationer för oljeindustrin.

Nils Örnebring fyller 60 i år och har inte tänkt stanna tills han blir 65, vilket försätter företaget i bryderi. Hur finna en ersättare i en liten och högspecialiserad bransch med alltfler äldre, och där åtskillig kompetens redan försvunnit i de olika turer som omstruktureringen av försvarsindustrin inneburit?

Inom Saab Bofors Dynamics har man arbetat med en strategisk ersättningsplan för expert- och ledarbefattningar. Efter flera turer tycks det nu som om en person har rekryterats för att så småningom ta vid efter Nils Örnebring. I branschen uppstår därmed en dominoeffekt, eftersom denna rekrytering innebär att spetskompetens kommer att fattas i ett annat företag i branschen.

På en lägre, men väl så viktig, nivå uppstår ett annat rekryteringsproblem på grund av åldersstrukturen i branschen. Nämligen det som handlar om att fylla på underifrån med yrkesutbildad produktionspersonal. Inom Saab Bofors Dynamics är målet att all produktionspersonal ska utbildas genom utbildningspaketet FEX, Grundläggande kurs i explosivämneskunskap. Paketet har finansierats med medel från parterna på arbetsmarknaden och har tagits fram av branschen i samverkan med lärcentrum Masugnen i Lindesberg.

Genom en ny kvalificerad yrkesutbildning (KY-utbildning) kunde företaget både erbjuda två anställda yrkesutbildning och ta emot två arbetslösa som var intresserade av att komma in i branschen. Utbildningen anordnas som arbetsplatsförlagd distansundervisning av Lärcentrum Masugnen och KCEM.

-Det vore en dröm om vi kunde låta all personal genomgå KY-utbildningen, konstaterar Dan Ericson som arbetar med personalfrågor vid Saab Bofors Dynamics.

Finns alltid någon att ringa

Tidigare, när den energetiska branschen var samlad i större enheter, kunde företagen i högre grad själva tillgodose sitt behov av utbildning. I en krympt och mer uppdelad bransch går det inte. I stället finns sedan ett par år kompetenscentret KCEM. Det är genom KCEM som KY-utbildningen för explosivvarutekniker har utvecklats.

-Vi skickar ofta folk på deras utbildningar, säger Nils Örnebring. Det är den enda utbildningsanordnare som finns. Man kan säga, konstaterar han, att FOI står för mycket av sakkunskapen och specialiseringen på området och KCEM står för utbildningarna.

För Helena Bergman på FOI:s Vapen och skydd utgör kompetenscentret en viktig resurs:

-I och med att KCEM är en branschsammanlutning, och så många tunga företag är anslutna, finns det alltid någon att ringa till i en speciell fråga, konstaterar hon.

FOI deltar aktivt i arbetet inom KCEM, bland annat genom att arbeta i styrgruppen för FEX-kursen. FOI är också en av sak-ägarna bakom ett nystartat EU-projekt, EU Excert, som KCEM är initiativtagare till och primus motor i. Projektet är ett samarbete mellan organisationer och företag i Sverige, Norge, Finland, Storbritannien och Italien. Det syftar till att formulera en gemensam utbildningsstandard och utforma ett yrkesbevis för personal inom explosivvarusektorn i Europa.

Bo Silfverberg och Per Axel Nordfeldt.

Militären drar sig för att ha vapen i rymden

Än så länge har inga länder placerat ut vapen i rymden. Det sannolika är att det heller inte finns några omedelbara planer på detta. Däremot finns det vapensystem för insats mot rymdmål. Rymdsystem i sig kan skapa framtida stormaktskonflikter, exempelvis mellan USA och Kina. Risken för en vapenkapplöpning är dock liten. Om rymdbaserade vapen skulle framställas, blir troligtvis deras betydelse mer av politisk än militär natur.

Av Lars Høstbeck och Mike Winnerstig

Satelliter med kraftiga lasrar som cirklar runt jorden, beredda att skjuta på robotar, andra satelliter och mot jorden. Rymdflygplan som startar på ena sidan jordklotet för att någon timme senare, på andra

sidan jorden, fälla så kallade stavbomber utan sprängladdning mot ett väl skyddat mål på marken. Är det science fiction eller en verklighet som väntar runt hörnet?

Nyttan av militära rymdsystem, såväl i väpnade konflikter som bidragande till fred och stabilitet, har påvisats många gånger under de drygt 40 år då dessa system varit i bruk. I dag har ryldbaserade tjänster sina givna platser i militära operationer och ur det perspektivet måste rymden anses vara "militariserad".

Att rymden är militariserad innebär dock inte att det finns vapen i rymden. Någon weaponization of space har inte genomförts. Internationellt förs en livlig debatt på detta tema, men hur nära förestående är en utplacering av vapen i rymden? Vem skulle göra det och varför? Vilka skulle dessa vapen i så fall vara?

Allt tyder på att ett sådant scenario ligger en bit in i framtiden. Det finns få militära motiv för att placera vapen i rymden. Systemen är dyra och har mycket begränsade prestanda. Ryldbarnens uppgifter kan göras lika bra eller bättre med system baserade på land, på fartyg eller på flygplan.

Tre typer av ryldbarn

Ett sätt att dela upp ryldbarn är att ange var de är baserade och mot vilka mål de är riktade. Med denna uppdelning får man tre typer av ryldbarn: mark-till-rymd, rymd-till-rymd och rymd-till-mark.

Vapen i atmosfären och riktade mot mål i rymden, mark-till-rymd-vapen, har funnits sedan 1960-talet. USA och Ryssland/Sovjetunionen har eller har haft fungerande atmosfärsbaserade antisatellitesystem. Först kärnvapenbestyckade robotar som, om de använts, skulle ha förstört inte bara det mål de riktades mot utan alla satelliter i närheten, eller till och med alla satelliter i omloppsbanan.

Kärnvapen för bruk i rymden övergavs snabbt för mer precisa system som kunde riktas mot en specifik satellit. Det sovjetiska systemet kallades co-orbital Asat. En robot som skulle skjutas upp från marken i en omloppsbanan, som efter några varv skar målets bana så att vapen och mål möttes. Det amerikanska systemet byggde på en robot som sköts från ett F-15-plan och med en målsökare gick direkt mot sitt mål. Sannolikt är bägge dessa system nedlagda, men kunskaper och forskning kring efterföljare finns kvar. Det finns tecken på att också Kina utvecklar sådana system, även Indien har visat intresse för det. Traditionellt räknas dock inte en utplacering av atmosfärsbaserade vapen, i syfte att verka mot mål i rymden, som en weaponization of space.

Ryldbaserade vapen mot mål i rymden, rymd-till-rymd-vapen, skulle kunna vara ryldbaserade lasersystem eller höghastighetsprojektiler. Rymd-till-rymd-vapen kom upp på dagordningen i samband med strategic defense initiative, SDI, mer känt som star wars och då för att bekämpa interkontinentala robotar i rymden. Det amerikanska systemet kallades brilliant pebbles och det sovjetiska spektr. Tidigt under 1990-talet lades utvecklingen av dessa system ned och inget tyder på att de skulle kunna bli aktuella i närtid. Det amerikanska systemet var inriktat mot robotar i rymden och skulle kräva tusentals vapensatelliter, som skulle ha en dålig, eller ingen, förmåga mot andra satelliter eller mot korträckviddiga robotar av Scud-typ.

Inte heller de ryldbaserade lasersystemen verkar vara nära förestående då de tekniska svårigheterna med att bygga och operera ett sådant system fortfarande är mycket stora. En lasersatellit skulle bli så stor att det inte finns någon bärraket som kan skjuta upp den. En sådan vapensatellit skulle kunna skjuta cirka fem skott innan lasern måste laddas om med nytt bränsle. Dessutom krävs många, om man vill ha en satellit i närheten då fienden skjuter upp en ballistisk robot. En presumtiv robot-användare kan via Internet se var en ensam ryldbaserad laser befinner sig och därmed undvika den.

Får inte brinna upp

Som ett tänkbart rymd-till-mark-vapen talas det ofta om så kallade stavar, eller *Rods from God*. Detta är projektiler utan sprängladdning, som faller mot marken och verkar i kraft av sin rörelseenergi. Det är viktigt att de faller som en sten och inte som ett löv för att kunna beräkna var de ska slå ner. Detta är nog inte lika enkelt som det låter. För att ge samma effekt per kilo som konventionellt sprängämne måste de antagligen fällas från minst cirka 450 kilometers höjd. De måste klara återinträdet i atmosfären utan att brinna upp, eller singla som ett höstlöv, och sedan kunna styras så att de träffar. Inga enkla uppgifter, som dessutom ska utföras till en lägre kostnad än konkurrerande system.

Det finns inte många tänkbara motiv för att basera vapen i rymden. Tänkbara militära förmågor som skulle kunna stödjas av ryldbarn är

- kontroll av rymden
- global vapeninsats

- robotförsvar

Utvecklingen tyder dock på att de som försöker bygga upp dessa förmågor gör det med atmosfärsbaserade system. Det gäller såväl antisatellitssystem som vapen mot markmål och mot robotar som baseras på marken, på fartyg eller fällt från flygplan. De tekniska svårigheterna med rymdvapen och satsningarna på atmosfärsbaserade system för att utföra rymdvapnens uppgifter tyder på att dessa skulle vara mer en politisk satsning än en reell militär.

Rymdfrågor styrs i regel av generella geopolitiska konflikt- och samarbetsmönster. Eftersom rymdsektorn innehåller stora inslag av såväl industri- som säkerhetspolitik är det inte enbart militära bedömningar som påverkar beslut avseende rymden. Även civila och kommersiella intressen kan ha stor effekt på policyskapandet.

Rymden och maktbalansen

Rymdbaserade sensorer och ledningssystem som stödjer sig på rymdbaserade tjänster kommer sannolikt att vara nödvändiga i det som vi i Sverige kallar nätverksbaserat försvar. Detta innebär att rymdteknologi och system på sikt kan vara avgörande i ett maktbalansperspektiv.

USA dominerar rymdområdet och relationerna mellan USA och övriga aktörer är viktiga i ett säkerhetspolitiskt perspektiv. I Europa finns tendenser till antiamerikanskt maktbalanstänkande, som får sitt uttryck i förslag om att Europa ska konkurrera med USA på rymdområdet. Det troligaste på sikt är dock att Europas rymdförmåga utvecklas i samarbete med USA, bland annat beroende på de traditionella bindningarna mellan Europa och USA genom Nato.

Ryssland visar tecken på att vilja rusta upp sina militära rymdsystem men relationen USA-Ryssland präglas än så länge mer av samarbete än av konflikt. Detta tar sig till exempel uttryck i samarbete kring den internationella rymdstationen, ISS.

När det gäller Kina finns en betydande konfliktpotential gentemot USA på rymdområdet. Kina gör stora nationella satsningar på rymdteknologi, sannolikt inkluderande antisatellitvapen och Kina ser USA:s initiativ till robotförsvarssystem som riktat mot Kinas kärnvapen. Detta förstärks av att flera länder i regionen kring Kina har deklarerat att de avser delta i USA:s robotförsvar.

Lars Høstbeck och Mike Winnerstig har tillsammans med Eskil Engnér skrivit FOI-rapporten Militariserar rymden? FOI-R--1217--SE.